

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Relationen mellan det teoretiska handlingsutrymmet och det praktiska arbetet inom ett antal HVB för barn och unga

Utifrån yrkesverksammas perspektiv

Amanda Håkansson & Emma Henriksson

Kandidatuppsats (SOPA63)

VT21

Handledare: Johan Cronehed

Abstract

Authors: Amanda Håkansson and Emma Henriksson

Title: "The relationship between the theoretical discretion and the practical work within residential care" - Professionals' opportunities and limitations to use the discretion.

[Translated title]

Supervisor: Johan Cronehed

Assessor: Hans Knutagård

The purpose of this study was to find the dynamics between professionals' discretion and how it is expressed in the residential care homes for children and young people. Six qualitative semi structured interviews were conducted with professionals' who work in direct contact with children and youths on residential care. The interviews were presented and analyzed based on the theories of street-level bureaucracy and insecurity. The results showed that discretion can be an opportunity as the specific situation needs to be in focus and in motivating conversations with the children and youths. The discretion may limit the work of professionals' as they do work delegated from social services as well as they adapt to laws, rules and guidelines. The professionals' showed that the discretion can be seen as substantial but it assumes that the professionals dare to use it. Based on these observations, we concluded that the professionals' ability to look past the fears of the discretion and their previous experiences is crucial in how the discretion is expressed in the practical work. The professionals' identified a different amount of discretion depending on the situation. It would have been interesting to further research on how the current time period affects the discretion and the practical work of professionals' on residential care homes for children and young people.

Keywords: Discretion in social work, residential care, limited discretion, street-level bureaucracy

Nyckelord: Handlingsutrymme i socialt arbete, hem för vård eller boende, begränsat handlingsutrymme, gräsrotsbyråkrati

Förord

Vi vill inledningsvis tacka de sex yrkesverksamma som engagerat sig i studien. Vi uppskattar att ni har tagit er tiden att bidra med era kunskaper och ert perspektiv kring arbetet inom hem för vård eller boende. Utan er hade studien inte varit möjlig att genomföra!

Vi vill även rikta ett stort tack till vår handledare Johan Cronehed för ett bra stöd, vägledning och engagemang. All tid du har lagt ner på denna studie uppskattas och har varit till stor hjälp under processen. Ännu ett stort tack vill vi rikta till Mats Barre för ett givande pilotsamtal och den hjälp vi fått i sökningen efter yrkesverksamma.

Amanda Håkansson & Emma Henriksson

Maj 2021

Innehållsförteckning

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte	8
1.3 Frågeställningar	8
2. Avgränsningar och definition av begrepp	9
2.1 Avgränsningar	9
2.1.1 Yrkesverksamma	9
2.1.2 Barn och unga	9
2.2 Begrepp	10
2.2.1 HVB	10
2.2.2 Ramverk	10
2.2.3 Handlingsutrymme	10
3. Kunskapsläge	11
3.1 Litteratursökning	11
3.2 Ramverk	11
3.2.1 Lagrum	11
3.2.2 Arbete på delegation och vårdplan	12
3.3 Teoretiskt handlingsutrymme	13
3.3.1 Möjligheter med handlingsutrymmet	13
3.3.2 Begränsat handlingsutrymme	14
3.4 Uppdrag och utmaningar i arbete på HVB	15
3.5 Professionalitet i arbete inom HVB	15
3.6 Mönster i kunskapsläget	16
4. Teoretiska utgångspunkter	16
4.1 Lipsky	17
4.2 Osäkerhet	18
5. Metod	19
5.1 Arbetsfördelning	19
5.2 Metodval	20
5.3 Metodologiska överväganden	21
5.4 Urval	21
5.5 Metodens tillförlitlighet	22
5.6 Bearbetning och analys	23
5.7 Etiska överväganden	23
6. Resultat & analys	24

6.1 Intervjupersoner	24
6.2 Yrkesverksammas upplevelser av ramverk och handlingsutrymme	25
6.2.1 Ramverket	25
6.2.2 Handlingsutrymme	27
6.3 Hur handlingsutrymmet tar sig i uttryck.....	30
6.3.1 Yrkesverksammas möjlighet att göra avvägningar	30
6.3.2 Strukturen i hemmet	32
6.3.3 Att kringgå begränsningar inom handlingsutrymmet	34
6.4 Relationen mellan handlingsutrymmet och det praktiska arbetet	37
6.4.1 Handlingsutrymme i relation till erfarenhet.....	37
6.4.2 Rädslan att göra fel och våga tänja på handlingsutrymmet	40
7. Sammanfattning och avslutande diskussion.....	42
8. Referenslista	46
Bilagor	48
Bilaga 1: Informationsbrev.....	48
Bilaga 2: Samtyckesblankett.....	49
Bilaga 3: Intervjuguide / Checklista.....	50

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Samhället innehåller en stor variation av människor med olika förutsättningar och behov. Det svenska välfärdssystemet fungerar som ett skyddsnät för människor i olika stadier i livet.

Barn och unga är en grupp som inte minst är viktig att fånga upp för att deras behov av stöd och utveckling ska tillgodoses på bästa sätt. Denna målgrupp är en väl beforskad grupp och analyser kring barn och ungas utveckling förekommer ofta. De barn och unga som inte på egen hand kan uppfylla samhällets krav och förväntningar eller som lever under ohälsosamma förhållanden kan vara i behov av sociala insatser. En av dessa insatser som kan aktualiseras är placering på hem för vård eller boenden [HVB]. Placering i hem för vård eller boende avser alla de organisationer som tar emot enskilda för behandling, enligt 3 kap 1§ Socialtjänstförordningen [SoF]. År 2018 var placering på hem för vård eller boenden den näst vanligaste placeringsformen av vilka utgjorde 30% av alla placeringar rörande barn och unga (Socialstyrelsen 2019a). Detta visar att arbetet inom HVB för barn och unga utgör en viktig del av socialt arbete.

Inspektionen för vård och omsorg (2019) förklarar hem för vård eller boende som en verksamhet som erbjuder social dygnsvård. De olika boendena bedrivs med olika metoder som utgångspunkter men gemensamt är att fokus hela tiden ligger på målgruppens behov. Verksamheten syftar till att driva en behandling som främst visar på fostran, omvårdnad och stöd men även till att ge en trygghet i form av ett boende. När det kommer till barn och unga har socialförvaltningen ansvar att genom Socialtjänstlagen [SoL] och Barnkonventionen förverkliga rätten att alla barn och unga behandlas på likvärdiga villkor. Det innebär att barn och unga i behov, enligt 6 kap 1§ SoL har rätt till antingen familjehem, släktinghem alternativt hem för vård eller boende. Socialförvaltningen avgör i dessa lägen huruvida barnet eller den unge i fråga ska bli placerad utifrån SoL eller Lagen om vård av unga [LVU]. Vård enligt LVU kan innefatta bland annat placering på HVB och i dessa fall genom tvång. Barn och unga placerade utifrån SoL har samma rätt till vård och boende men är däremot placerade med frivillig bakgrund. Oavsett om barnet eller den unge är placerad enligt SoL eller LVU ska alla beslut tas utifrån barnets bästa (LVU 1§ 5 st. och SoL 1 kap 2§).

Som socialarbetare representerar man den organisation man tillhör i sitt arbete (Svensson, Johnsson & Laanemets 2008, s.16). Detta innebär att socialarbetare i möte med brukare utövar den yrkesroll som organisationen givit denne. Begreppet gräsrotsbyråkrat kan beskrivas som den yrkesutövande roll där socialarbetaren står i direktkontakt med brukaren för organisationens vägnar. Utöver den angivna roll som är kopplat till yrket är socialarbetaren även en medmänniska, vilket resulterar i ett möte med brukaren utifrån dubbla roller, både som professionell och som medmänniska. Detta möjliggör ett handlingsutrymme för avvägningar samtidigt som det också skapar etiska dilemman (ibid.). Yrkesverksamma på hem för vård eller boenden kan ses som gräsrotsbyråkrater. De utför arbete i direktkontakt med klienter åt deras organisations vägnar med ett handlingsutrymme som ger dem möjligheten att göra avvägningar baserat på deras yrkeskompetens.

Handlingsutrymmet i socialt arbete begränsas av det ramverk som ges genom riktlinjer, lagar och regler. Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) menar att det är den yrkesverksamma socialarbetarens uppgift att med hjälp av sitt handlingsutrymme knyta samman medborgarens behov med organisationens uppdrag. Dynamiken mellan socialarbetarens egna professionella ståndpunkter och det praktiska arbetet som denne utför kan stå i konflikt eller i konsensus. Begreppet handlingsutrymme kan vidare definieras som möjligheten att göra avvägningar inom det angivna ramverket (Järkestig Berggren 2011, s.112f). För att kunna utnyttja handlingsutrymmet utan att sätta socialarbetarens personliga förhållningssätt i konflikt, krävs en tydlig kunskap kring vilka möjligheter och begränsningar som handlingsutrymmet inom hem för vård eller boenden berör. Handlingsutrymmet är något som alltid kommer stå i fokus för socialarbetare och dess hantering är avgörande för samhället.

Lind (2014, s.81ff) betonar vikten av att överväga relevansen kring att undersöka de forskningsproblem som en studie tänkt innehålla. Forskningsproblemet som denna studie behandlar grundar sig i hur yrkesverksamma inom HVB hanterar sitt handlingsutrymme i arbetet. Studien vill skapa en förståelse för hur denna grupp yrkesverksamma förfogar över sitt eget arbete och i vilken utsträckning de kan påverka dess utformning. Studien bedöms vara relevant då den lyfter fram de yrkesverksammas egna åsikter och beskriver hur de omvandlar ramverket till praktiskt arbete. Det finns studier kring handlingsutrymme i socialt arbete men inte med fokus på relationen mellan det teoretiska handlingsutrymmet och det praktiska arbetet inom HVB. Kunskapen kring hur handlingsutrymmet kommer i uttryck i

arbete på HVB anses viktig för att ge förutsättningar för yrkesverksamma att använda sig av detta på bästa sätt i praktiken.

1.2 Syfte

Syftet med studien är att undersöka dynamiken mellan yrkesverksammas handlingsutrymme och hur detta kommer till uttryck i arbete på HVB. I studien kommer de yrkesverksammas relation till handlingsutrymmet att vara i fokus. Studien undersöker hur handlingsutrymmet upplevs formas av ramverket som innefattar riktlinjer, lagar och regler. Utrymme kommer även ges till de yrkesverksamma för att definiera och beskriva relationen till handlingsutrymmet genom exemplifiering av möjligheter och begränsningar i arbetet med barn och unga. Studien kommer visa på en jämförelse av de yrkesverksammas sätt att använda sig av handlingsutrymmet i det praktiska arbetet samt analysera vad som påverkar detta.

1.3 Frågeställningar

De frågeställningar som kommer att undersökas i uppsatsen är;

- Hur upplever de yrkesverksamma handlingsutrymmet och ramverket på arbetsplatsen?
- Vilka möjligheter och begränsningar upplever de yrkesverksamma att handlingsutrymmet utgör i arbete med barn och unga?
- Vad upplever de yrkesverksamma påverka hur handlingsutrymmet används i det praktiska arbetet?

2. Avgränsningar och definition av begrepp

2.1 Avgränsningar

2.1.1 Yrkesverksamma

Intervjupersonerna i denna studie kommer att benämnas som yrkesverksamma. Begreppet yrkesverksamma används då intervjupersonerna benämner sin yrkesroll på olika sätt med olika utbildningar i grunden. Enligt Socialstyrelsen (2018, s.7) ska yrkesverksamma på HVB inneha minst två års yrkesrelevant utbildning. Utbildningarna kan skilja sig åt och även benämningarna kring yrkesrollen, däremot ska de vara relevanta för arbete med barn och unga. Gemensamt för avgränsningen i val av yrkesverksamma är att de arbetar i direktkontakt med barn och unga i ett hem för vård eller boende.

2.1.2 Barn och unga

Studien riktar sig till yrkesverksamma som arbetar på hem för vård eller boende och som tar emot barn och unga med olika typer av problematik. Studien inkluderar yrkesverksamma som riktar sig till barn och unga mellan 11–20 år. De yrkesverksamma benämner de placerade vid antingen namn, kön eller som ungdom under dokumentation och i samtal med de placerade (se avsnitt 6 i studien). Enligt 1 kap 2§ 3 st SoL inkluderas alla under 18 år i begreppet barn. Eftersom studien riktar sig till yrkesverksamma på HVB som även arbetar med unga och som inte ryms inom begreppet barn, har vi i studien valt att benämna gruppen som barn och unga. Vid presentation av resultatet används emellanåt begreppet ungdom i samband med de citat som presenteras. Diskussionen kan även presentera målgruppen som både barn och unga alternativt barn eller unga. Begreppet barn och unga inkluderar alla kön och anger inte på vilken grund de är placerade på HVB. Fokus för studien ligger vid de yrkesverksammas arbete i direktkontakt med barn och unga.

2.2 Begrepp

2.2.1 HVB

Hem för vård eller boende avser enligt 3 kap 1§ SoF "ett hem inom socialtjänsten som tar emot enskilda för vård eller behandling i förening med ett boende.". Begreppet förutsätter att verksamheten bedrivs yrkesmässigt (ibid.). Socialstyrelsen (2020, s.90f) förklarar att i begreppet HVB inkluderas både privata och offentliga boenden men även särskilda ungdomshem, som även kan benämnas SiS-hem. SiS-hem och övriga HVB har olika ramverk att förhålla sig till även om de benämns likadant, därav inkluderas inte SiS-hem i studien. Denna studie utgår från den definition som anges i 3 kap 1§ SoF och inkluderar inte särskilda ungdomshem.

2.2.2 Ramverk

Under begreppet ramverk inryms det olika riktlinjer, lagar, regler och överenskommelser som ligger till grund för de beslut som tas. De yrkesverksamma på varje enskild arbetsplats har till följd av detta ett eget ramverk och förhållningssätt att arbeta efter. De yrkesverksammas handlingsutrymme formas utifrån det ramverk som finns att följa och sätter gränser för vad de själva kan påverka arbetet med barnen och de unga. Akademikerförbundet SSR förklarar att sacionomers riktlinjer främst formas utifrån deras "yrkesmässiga särskilda ansvar gentemot personer och grupper i utsatta situationer" (2015, s. 25). Den här studien kommer att utgå från Akademikerförbundets definition och ramverket i studien kommer att inkludera de lagar, regler och överenskommelser som är av betydelse för ett HVB i arbete med barn och unga. Detta kan inkludera exempelvis specifika lagrum utifrån SoL och LVU samt vårdplan i begäran från socialtjänsten. Det ramverk som kommer belysas i den här studien presenteras ytterligare i avsnitt 3.2.

2.2.3 Handlingsutrymme

Järkestig Berggren (2011, s.112f) definierar begreppet handlingsutrymme som möjligheten att göra avvägningar inom det ramverk som de yrkesverksamma har att förhålla sig till, vilket kommer att vara utgångspunkten för användandet av begreppet handlingsutrymme i denna studie. Handlingsutrymme som begrepp kommer därav i studien främst att förklara de

yrkesverksammas möjlighet att ta beslut utifrån egen förmåga, som också är baserad på och anpassad till barnens och de ungas enskilda behov. Begreppet kommer vidare i studien att diskuteras utifrån de yrkesverksammas sätt att använda sig av detta i arbetet. Begreppets definition förklaras ytterligare under avsnitt 3.3 i studiens kunskapsläge.

3. Kunskapsläge

I denna del kommer det urval av tidigare forskning som används i studien att presenteras. För att vidga kunskapen och förståelsen av det praktiska arbetet på HVB, har stor del av kommande avsnitt lagts på en mer ingående förklaring i vad som påverkar detta arbete. Ramverket påverkar då det sätter gränser och formar de yrkesverksammas arbete medan handlingsutrymmet möjliggör för eget inflytande gällande användandet av resurser. Slutligen presenteras professionalitet samt hur detta kan uttrycka sig inom HVB.

3.1 Litteratursökning

För att hitta källor till studien har ett sökförfarande genomförts där relevant forskning har eftersökts. Sökningen har genomförts i Google Scholar samt med hjälp av verktygen Lubsearch och Libris där en avgränsning har gjorts avseende forskning och artiklar som är granskade eller "peer reviewed". Viss del av vår forskning och litteratur har identifierats genom referenslistan från andra relevanta kandidatuppsatser och artiklar. Svensk lagstiftning och Socialstyrelsens rapporter har använts som underlag för att kunna identifiera ramverket. De sökord som har använts är exempelvis handlingsutrymme, socialt arbete, arbete inom HVB och de engelska motsvarigheterna "discretion" och "social work" i olika formuleringar och kombinationer.

3.2 Ramverk

3.2.1 Lagrum

Barnets bästa ska vara avgörande i alla beslut och insatser inom socialt arbete (1 kap 2§ SoL). Socialnämnden ska enligt 5 kapitlet 1§ SoL verka för att barn och unga ska växa upp i trygga förhållanden samt främja deras utveckling. Formuleringen är tydlig, barnen och de ungas

rättigheter stadgas och vid tecken på ogynnsam utveckling ska de erbjudas stöd och skydd (ibid.). Barn eller unga som är i behov av stöd och skydd ska erbjudas hem eller vård, enligt 6 kap 1§ SoL. En placering inom HVB inkluderas i 6 kap 1§ 2 punkten SoL och utgör barnet och den unges rätt till en frivillig placering vid behov. Det som skiljer vård enligt SoL och LVU är huruvida insatserna är baserade på samtycke, vilket påverkar hur olika insatser ges. SoL reglerar frivilliga insatser som är baserade på samtycke och LVU reglerar tvångsinsatser där socialtjänsten har befogenhet att agera utan samtycke (1 kap 3§ SoL; 1§ LVU). Oavsett om barn eller unga är placerade enligt SoL eller LVU så har de samma rätt till vård och alla beslut ska tas utifrån barnets bästa (LVU 1§ 5 st.; 1 kap 2§ SoL). Barn eller unga som är placerade på HVB kan vara placerade utifrån 6 kap 1§ SoL eller utifrån 2–3§§ LVU.

3.2.2 Arbete på delegation och vårdplan

Enligt 3 kap 1§ SoF, avser placering i hem för vård eller boende alla de organisationer som tar emot enskilda för behandling. Vid en placering på HVB krävs det ett nära samarbete mellan kommunens socialnämnd och den berörda verksamheten, för att kunna nå goda resultat (Socialstyrelsen 2020, s.90f). 2 kap 1§ SoL förklarar att varje kommun både har ansvar för sin socialtjänst samt att se till så att barn och unga får det stöd och den hjälp som de behöver. Kommunen har även enligt 5 kap 1d§ SoL i uppdrag att ingå en överenskommelse med regionen gällande samarbetet kring barn och unga som placerats utanför hemmet. Paragrafen tydliggör också att den berörda verksamheten, i de fall det går, bör ges utrymme för att lämna synpunkter kring överenskommelsen. I samarbetet mellan kommun och socialnämnd ingår en förståelse och kunskap kring varandras förutsättningar. Boendet ska ge barnet eller den unge det stöd och den hjälp som behövs och socialnämnden har i uppdrag att övervaka så att rättigheterna verkligen tillgodoses, 3 kap 4§ SoF. Socialtjänsten har därav det övergripande ansvaret för att se till så att barnet eller den unges behov ligger till grund för en adekvat vård (Socialstyrelsen 2020, s.91).

En vårdplan förklaras i 11 kap 3§ 1.st SoL som den plan av vård som upprättas av socialnämnden när det handlar om vård utanför hemmet, såsom hem för vård eller boende (Socialstyrelsen 2020, s.130ff). Kravet på en vårdplan gäller såväl placeringar enligt SoL som LVU. Beroende på barnet eller den unges ålder och mognad, ska både denne själv samt vårdnadshavare vara involverade i planen rörande innehållet av insatser och åtgärder.

Vårdplanen ska upprättas innan beslut om vård tas av socialnämnden, då både barnet eller den unge själv och vårdnadshavare ska ges chans att hinna ta ställning till om de samtycker till vården eller inte. Vårdplanen görs fullständig när placeringen skett och en genomförandeplan utformats som specifikt förklarar vilka insatser som ska genomföras och hur detta ska gå till. 5 kap 1a § 1st SoF menar att huvudsaken med en vårdplan är att beskriva de särskilda insatser som behövs, hur barnet eller den unges umgänge med vårdnadshavare ska ordnas, målet med vården samt barnet eller den unges och/eller vårdnadshavares syn på den planerade vården. En vårdplan kan se olika ut men ska alltid underlätta för tydlighet och kommunikation kring barnet eller den unges enskilda behov (ibid).

3.3 Teoretiskt handlingsutrymme

3.3.1 Möjligheter med handlingsutrymmet

Som socialarbetare representerar man den organisation som man arbetar för (Svensson, Johnsson & Laanemets 2008, s.16). I arbete inom HVB representerar den yrkesverksamma både sin arbetsplats och Socialstyrelsen som delegerat arbetet. Följaktligen skriver Svensson, Johnsson och Laanemets att gräsrotsbyråkraterna är de som har direktkontakt med klienterna och kan ses som frontlinjebyråkrater och representanter för socialt arbete. Den yrkesverksamma socialarbetaren har en angiven position från organisationen som påverkar mötet med klienten. Det resulterar i ett möte med klienten utifrån sin tilldelade position men även som medmänniska. Den yrkesverksamma bedöms ha den adekvata kompetens som krävs för att göra avvägningar inom handlingsutrymmet samt för att knyta an organisationens uppdrag med klientens behov. Författarna menar att organisationen delvis formar handlingsutrymmet men att det även finns fler faktorer som påverkar utrymmet. Två av dessa faktorer är de rutiner och traditioner som finns på arbetsplatsen. Även personliga faktorer och resurser som den yrkesverksamma bär med sig har en inverkan på användandet av det befintliga handlingsutrymmet (ibid.).

Handlingsutrymme som begrepp inom välfärdsforskningen sammanfattar Lagerlöf (2012, s.41f) som den möjlighet och tillgång till att på eget sätt forma och använda sina resurser. Handlingsutrymmet påverkas av den yrkesverkssammans tillgång till samhällsresurser, dennes förmåga att använda och tillämpa resurserna samt uppfylla den funktion som den

yrkesverksamma har i varje situation. Det är både samhälleliga faktorer såsom ramverk och riktlinjer som påverkar handlingsutrymmet men även den yrkesverksammas potential, personliga uppfattningar och förutsättningar att använda handlingsutrymmet (ibid.).

3.3.2 Begränsat handlingsutrymme

Genom de socialpolitiska reformer och tillskottet av ett nytt yrke förändrades styrningen inom socialt arbete och yrkesgruppen socionom förlorade autonomi i yrket, menar författaren Ulrika Järkestig Berggren (2011). Grunden för den slutsatsen kommer från en fallstudie som syftat till att teoretiskt kunna beskriva och förklara förändringen. Slutsatsen som Järkestig Berggren (2011, s.114) drar utifrån det insamlade materialet är att den yrkesverksamma socialarbetarens handlingsutrymme har begränsats. När yrket personligt ombud tillkom i socialt arbete så adderades ytterligare en person i samverkansarbetet kring individer. Den nya yrkesrollens uppgift blev att tillvarata klientens rättigheter, vilket fick en begränsande effekt på socialarbetarnas handlingsutrymme. När en person fick i uppgift att tillvarata klientens rättigheter fick socialarbetare en yttre påverkan i bedömningen av klienten samt ett ökat krav på transparens i arbetet. Denna koppling till sociala reformer som förändrade styrningen av socialt arbete menar Järkestig Berggren har haft en begränsande effekt på handlingsutrymmet i socialtjänsten (ibid.).

I studien använder sig Ulrika Järkestig Berggren (2011, s.112f) av begreppen handlingsutrymme och transparens för att analysera fallstudien. Begreppet handlingsutrymme definieras som en möjlighet att fatta beslut och göra avvägningar inom det ramverk som de yrkesverksamma ska förhålla sig till. Sociala reformer som syftar till att öka transparensen och rättssäkerheten i socialt arbete har en begränsande effekt av handlingsutrymmet som innebär en övervakning och yttre påverkan av de avvägningar som socialarbetare gör. Järkestig Berggren skriver vidare att handlingsutrymme är en förutsättning för att kunna implementera socialpolitiken. Det professionella karaktärsdraget att själv reglera arbetet inom professionen utmanas av de krav som ställs på transparens och kvalitet (ibid.). Det tolkas som en av de främsta anledningarna att handlingsutrymmet i socialt arbete diskuteras i förhållande till sociala reformer och ökat krav på transparens.

3.4 Uppdrag och utmaningar i arbete på HVB

Hejlskov och Elvén et al. (2017, s.5ff) menar att det i Sverige finns det ett stort antal barn och unga som någon gång kommer att visa på ett beteende som anses vara problematiskt. För många av dessa barn och unga räcker det att ta till extra åtgärder såsom en förändrad strategi för uppfostran för att anpassa sig efter de krav och förväntningar som finns. För andra krävs åtgärder från exempelvis socialtjänst eller BUP för att hamna rätt. För de barn och unga där dessa åtgärder inte fungerar, krävs en annan strategi. Samhället har i uppdrag att rycka in och bryta den negativa utvecklingen i de fall då inte vårdnadshavarna har förutsättningar att skydda barnet eller den unge. Författarna berättar vidare att det i dessa fall ofta handlar om en placering för vård utanför hemmet. Inom HVB har personalen ansvar på liknande sätt vårdnadshavarna har hemma eller lärarna i skolan. Samhället delegerar därav en del av det uppfostrande arbetet till personalen på den berörda verksamheten, som bedöms ha den kompetens som krävs. Skillnaden här berättar författarna handlar om att vanliga uppfostringsstrategier inte räcker till för barn och unga på HVB, då de inte har haft en vanlig uppväxt med vanliga förutsättningar (ibid.).

I många fall har de som är placerade på HVB genomgått många utmaningar och misslyckanden och är i sig en redan särskilt utsatt grupp (Hejlskov Elvén et al. 2017, s.7). Många av barnen och de unga har en bristande tillit till vuxna av olika anledningar, vilket gör att vuxna på HVB jobbar i en så kallad "uppförsbacke". Denna uppförsbacke syftar till det motstridiga arbetet de vuxna har för att kunna ge vård, boende och behandling samtidigt som de också måste bygga upp det förlorade förtroendet för vuxenvärlden hos barn och unga. För att få en fungerande verksamhet menar då författarna att personalens arbete med ungdomarna blir avgörande. Personalen måste kunna hantera utmanande situationer, provocerande beteenden samt stå emot ilska och hot. Samtidigt ska de skapa en miljö som bidrar till förändring, utveckling och ett lyckande (ibid.).

3.5 Professionalitet i arbete inom HVB

Socialstyrelsen (2019b) menar att barn och unga placerade på HVB har fått sin hälsa och utveckling skadad och därav är personalens kompetens av högsta betydelse. Personalen har ansvar att genom stöd på olika sätt arbeta för att minska denna skada, för att främja hälsan och för att bidra till en positiv utveckling. Socialstyrelsen (2020) trycker även på vikten av

personalens sammantagna kompetens gällande både erfarenhet och utbildning samt att detta tillsammans ger förutsättningar för att bidra till en trygg och säker vård för barn och unga. Den dagliga omsorgen som ligger till grund för ett välfungerande HVB hålls uppe av personalens regler, stöd och uppmuntran. Det är därför upp till personalen huruvida barnen och de unga känner sig trygga i sin placering på HVB eller inte (Socialstyrelsen 2019b).

Susanne Severinssons (2010) fokus i sin avhandling berör undervisning och behandling i hem för vård eller boenden. Severinsson menar att arbetet inom HVB ofta sker bakom "stängda dörrar" och att en stor del av barn- och ungdomsvården bedrivs av privata aktörer, vilket gör det svårare för utomstående att få inblick i verksamheten (2010, s.11). Barn och unga är en samhällsgrupp som ständigt analyseras utifrån beteende och ageranden. Därför blir uppmärksammandet kring hur yrkesverksamma på verksamheter såsom HVB faktiskt arbetar, desto viktigare.

3.6 Mönster i kunskapsläget

För att sammanfatta kapitlet kunskapsläge så går det att utläsa ett mönster i hur begreppet handlingsutrymme presenteras. Handlingsutrymme beskrivs som en möjlighet att göra avvägningar inom det ramverk som socialarbetaren har att förhålla sig till (Järkestig Berggren 2011, s.112f). Lagerlöf (2012, s.41) syftar till att handlingsutrymmet är individuellt och utgörs av möjligheten att tillgodogöra sig de resurser som getts av organisationen. De resurser som den yrkesverksamma har påverkar möjligheten att utnyttja handlingsutrymmet. Enligt Järkestig Berggren (2011, s.112f) är handlingsutrymme en förutsättning för att kunna implementera socialpolitiken i praktisk handling. Grunden för allt socialt arbete med barn och unga är barnets bästa (1 kap 2§ SoL) men det lämnas utrymme för tolkning i varje situation. Det går att utläsa ett mönster i kunskapsläget som visar att handlingsutrymmet och ramverket är kontinuerligt beroende av varandra.

4. Teoretiska utgångspunkter

I detta avsnitt kommer de teorier som används för att analysera studiens resultat att presenteras. Studien syftar till att undersöka det arbete som yrkesverksamma utför i direktkontakt med ungdomar på HVB. För att kunna analysera de specifika karaktärsdragen

för arbetet har Lipskys teori om *gräsrotsbyråkrater* valts ut. Lina Ponnert presenterar ingen teori utan det användbara begreppet *osäkerhet*, vilket i studien används för att bidra med ytterligare en aspekt kring hur de yrkesverksamma använder sig av sitt handlingsutrymme utifrån tilltron till ramverket.

4.1 Lipsky

Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) beskriver att kärnan i Lipskys teori om *gräsrotsbyråkrater* handlar om deras uppgift att knyta samman klienternas behov med organisationen de arbetar för. Gräsrotsbyråkrater syftar till de socialarbetare som arbetar i direktkontakt med klienter åt organisationens vägnar. Lipsky (2010, s.3ff) menar att gräsrotsbyråkraterna utför tjänster och service till medborgarna som har beställts av samhället. Gräsrotsbyråkrater kan ses som utförarsidan av samhället som representerar byråkratin och regleras av den. Många medborgare möter myndigheterna i samhället genom gräsrotsbyråkrater, vilket förtydligar att de utgör en representation av hela organisationen som de tillhör. Lipsky menar att gräsrotsbyråkrater slits mellan att uppfylla de krav som sätts på dem av samhället, samtidigt som de har möjligheten att påverka klientens liv genom direktkontakt. Kraven kring en ökad effektivisering och öppenhet i arbetet står i konflikt med de resurser som ryms inom handlingsutrymmet. Gräsrotsbyråkrater innehar behörigheten att besluta om medborgares rätt till fördelar eller sanktioner (ibid.). Ytterligare ett kännetecken för gräsrotsbyråkrater är uppgiften att ta beslut under interaktion. Det gör att de kan ta beslut som är baserade på de behov och förutsättningarna som medborgaren har i den specifika stunden (Lipsky 2010, s.8).

De klienter som gräsrotsbyråkrater möter kan anses ofrivilliga (Lipsky 2010, s.54ff). Detta antagande kan anses självklart inom exempelvis polisiärt arbete men är även applicerbart inom socialt arbete. Mellan myndigheter och klienter finns en tvingande dimension som ofta grundar sig i att tjänsterna som erbjuds endast utförs på delegation till gräsrotsbyråkraterna. Det finns monopol på marknaden för de tjänster som utförs. Följaktligen poängterar Lipsky att en klient kan ansöka om frivillig vård men eftersom den saknar alternativa tillvägagångssätt så blir relationen mellan gräsrotsbyråkrat och klient inte baserad på en tydlig frivillighet. Lipsky uttrycker att gräsrotsbyråkrater endast undantagsvis har något att förlora på att inte kunna tillgodose klientens behov. Eftersom de utför arbete som de fått

delegerat till sig så ges de ett visst utrymme i hur de ska utföra arbetet (ibid.).

Gräsrotsbyråkrater har en stor inverkan på klientens utveckling och välmående samt har behörigheten att ta beslut angående de tjänster som de utför. Lipsky menar att detta är problematiskt då regleringen och det ramverk som gräsrotsbyråkraterna har att förhålla sig till lämnar ett handlingsutrymme för gräsrotsbyråkraterna. Handlingsutrymmet kan utgöra en möjlighet för gräsrotsbyråkrater att ta beslut som delvis baseras på interpersonella faktorer och delvis på det som anges i ramverket (Lipsky 2010, s. 60).

4.2 Osäkerhet

Lina Ponnert (2013, s.44) presenterar begreppet *osäkerhet* som en vanligt förekommande känsla inom socialt arbete, då allt arbete med människor innebär en viss grad oförutsägbarhet inför hur insatser fungerar. Författaren menar att denna tvekan eller obestämmdhet både kan ses som ett uttryck för professionalitet genom att förhålla sig reflekterande kring kunskapsläget men även en osäkerhet grundad i okunskap som kan vara hindrande i den professionella bedömningen (Ponnert 2013, s.42ff). Beroende på vilken form av osäkerhet den yrkesverksamma upplever leder resultatet till olika handlingsstrategier och sätt att gå till väga. Ett dilemma som Ponnert lyfter fram kring osäkerheten i samband med beslutsfattande, utgår från den sociala barnavården. I dessa situationer ska socialarbetaren både tillgodose barnens och föräldrarnas behov, vilket i vissa fall leder till att socialarbetare kritiserats för att de ingriper under fel tid eller på rätt sätt. I samhället råder en känsla av att det är rimligt att skydda alla barn med det befintliga skydds nätet. Viss kritik från specifika fall leder till offentliga debatter eller statliga utredningar utifrån den huvudsakliga starka tilltron till skydds nätet. Ponnert förklarar vidare att det är oundvikligt att det ibland kommer ske felaktiga bedömningar samt att dilemmat kring detta alltid kommer finnas oavsett striktare lagar, rutiner och utbildningar. Osäkerheten kommer att vara oundviklig då arbete med människor överlag inte går att forma på ett konkret och nedskrivet sätt som fungerar för alla. Allt arbete med människor innefattar en viss grad av oförutsägbarhet i resultatet av olika interventioner (ibid.).

Ponnert lägger även stor vikt vid att förklara att socialarbetare bör ha en förmåga att känna sin nödvändiga osäkerhet samt att agera trots den (2013, s.47ff). Nästan alla socialarbetare har någon gång tvivlat på sin yrkeskompetens och osäkerheten har då inte varit till fördel. I

sådana situationer har socialarbetare sin erfarenhet och utbildning till hjälp men också vetenskap och metoder. Tilltron till vetenskap och metoder är viktig för att dessa ska kunna tillämpas i arbetet men det finns även en risk med detta. I vissa fall kan metoderna snarare ses som “lösningar”, som av socialarbetare tillämpas utan vidare analys av hur lämplig den är i relation till kontexten. Till följd skapas en så kallad “ängslighetskultur” som Ponnert menar råder på många arbetsplatser idag (2013, s.51). Detta begrepp innebär att med den ökade specialiseringen kan ibland expertutlåtanden och “diagnosens makt” avgöra socionomers ageranden för mycket. Det bildas då en bristande tillit till den egna bedömningsförmåga som i första hand kan ta hänsyn till den individ och det sammanhang som råder. Att inte våga agera och göra självständiga bedömningar kan leda till att helhetssynen missas och att en osäkerhet kring den egna yrkesrollen träder fram, vilket innebär en begränsning i arbetet (ibid).

5. Metod

Studien grundade sig i en kvalitativ metod format av semistrukturerade intervjuer med yrkesverksamma inom HVB för barn och unga. I kommande avsnitt presenteras arbetsfördelning, det val av metod som gjorts, metodologiska överväganden samt det urval av empiri som använts. Även metodens tillförlitlighet och en bearbetning av den insamlade empirin diskuteras. Till sist förs resonemang kring etiska dilemman och överväganden som varit av betydelse för studien.

5.1 Arbetsfördelning

Vi har under studiens gång haft ett nära samarbete med utvecklande diskussioner. Intervjuerna genomfördes tillsammans för att säkerställa att alla intervjuer genomfördes på liknande sätt, dock med ansvar för olika teman under intervjuerna. Vi fördelade transkriberingen jämnt mellan oss och likaså resterande del av det skriftliga arbetet för att kunna genomföra studien inom den begränsade tiden. Bearbetningen av materialet har genomförts gemensamt och båda har varit lika delaktiga i utformningen av varje avsnitt.

5.2 Metodval

Uppsatsen utgick från en kvalitativ forskningsansats då vi inte i huvudsak ville få fram en generaliserbarhet kring exempelvis hur många som upplever handlingsutrymmet forma arbetet, utan snarare få fram de yrkesverksammas uppfattningar kring hur de upplever att handlingsutrymmet påverkar arbetet. Studien använde sig av semistrukturerade intervjuer som informationskälla, vilket ansågs vara den kvalitativt metodologiska ansats som gav bäst förutsättningar för att undersöka forskningsproblemet. Intervjuguiden utformades som en checklista för att säkerställa att alla teman berörs. Frågorna formulerades öppet för att lämna utrymme till intervjupersonerna att formulera sina egna svar, med följdfrågor tillgängliga vid behov. Den valda metoden var till fördel för studien då den på tydligast sätt gav oss en djupare förståelse kring de yrkesverksammas upplevelser och erfarenheter kring handlingsutrymmets tillämpning i arbete på HVB. Bryman (2018, s.33) understryker även resonemanget kring att forskningsmetoder såsom semistrukturerade intervjuer gör det möjligt för oss som utför studien att vara öppna för nya idéer och intryck gällande den information vi är ute efter. Detta i sin tur menar han möjliggör att begrepp och teorier kopplat till ämnet kan vara grundat i data, vilket gav vår undersökning en bredare förståelse samt tillförlitlighet (ibid.). Efter genomförd insamling av empiriskt material dök nya idéer och intryck upp som resulterade i att studiens teoretiska avsnitt utökades med det användbara begreppet *osäkerhet* (Ponnert 2013).

Vid val av metod för en studie betonar Ahrne och Svensson (2015, s.29f) vikten av att utgå från forskningsfrågan för att finna en lämplig metod. Den här studiens forskningsfrågor grundade sig i att finna dynamiken mellan yrkesverksammas upplevelser av sitt handlingsutrymme och hur det faktiskt speglar sig i arbetet med barn och unga. Författarna förklarar även att studier av "upplevelser" oftast pekar i en kvalitativ riktning (2015, s.20). Det styrker valet av den kvalitativa ansatsen och att arbeta med semistrukturerade intervjuer. Bryman (2018, s.454) menar att kvalitativa metoder ofta utgår från ett induktivt arbetssätt och att fokus då snarare ligger vid ord än vid siffror. En induktiv syn på förhållandet mellan teori och praktik handlar i huvudsak om att teorin utvecklas och framträder ur det praktiska forskningsarbetet.

5.3 Metodologiska överväganden

Under planering och genomförande av studien krävdes fler metodologiska överväganden. Det främsta övervägandet för studien handlade om bedömningen av de resurser som krävdes för att studien skulle vara möjlig att genomföra. Tid är ett exempel på en resurs som påverkar möjligheten att genomföra studien (Ahrne & Svensson 2015, s.31). Antalet respondenter som deltog i insamlandet av det empiriska materialet påverkades både av tiden som resurs men även av att respondenter var villiga att ställa upp för intervju. Det krävdes avgränsningar i studiens bredd och omfattning för att studien utifrån tidsramen skulle vara realistisk att genomföra. För att studien skulle vara möjlig att genomföra gjordes en avgränsning i antalet intervjuer. Denna avgränsning berodde både på tiden som fanns avsatt för studien samt antalet yrkesverksamma som hade möjlighet att ställa upp för intervju.

5.4 Urval

En intervjustudie förutsätter deltagare som motsvarar det som studien syftar till att undersöka. Två av kriterierna för urvalet av respondenter var att de ska arbeta med målgruppen barn och unga och att arbetet ska ske i direktkontakt med dem. Avgränsningen i urvalet av respondenter som arbetar med den angivna målgruppen syftade till att ramverket kan skilja sig åt beroende på målgruppen. Syftet med att använda kriteriet "direktkontakt" sågs vara till nytta för att på ett trovärdigt sätt kunna besvara forskningsfrågan. Ett tredje kriterium var att respondenterna ska ha praktisk erfarenhet av socialt arbete i minst ett års tid. Studiens frågor ansågs kräva en viss typ av kunskap och erfarenhet för att kunna beskriva arbetet som utförs mer detaljerat. En gräns kring hur länge de yrkesverksamma ska ha arbetat var viktigt för att säkerställa tillförlitligheten till det empiriska material som studien ämnade att samla in.

Bryman (2016, s.506f) beskriver att desto fler grupper studien syftar till att jämföra, desto fler intervjuer krävs. Studien syftade endast till att undersöka en avgränsad grupp respondenter, vilket gjorde att ett mindre omfång var aktuellt. Ursprungligen eftersöktes sex respondenter från tre olika HVB men med hänvisning till det begränsade antalet yrkesverksamma på varje boende blev kravet orimligt. Syftet med vårt krav handlade om att få två olika perspektiv från varje arbetsplats och på detta sätt förstå fler sidor av verksamheten. I efterhand konstaterades det att studiens syfte inte ämnade i att jämföra organisationer utan snarare att jämföra yrkesverksammas upplevelser av handlingsutrymmet inom HVB för barn och unga. Därav

ströks kriteriet och i genomförandet användes sex respondenter från fyra olika boenden som har liknande möjligheter att beskriva sin relation till handlingsutrymmet. Det förklarade likaså varför en skiljelinje inte drogs mellan privata och offentliga HVB samt om barnen och de unga var placerade med hänvisning till beteende eller miljö. Det fanns en möjlighet att dessa faktorer hade påverkat studiens resultat men avgränsningen var inte möjlig att genomföra med hänvisning till de respondenter som var villiga att delta i studien. Inte heller bedömdes det vara en avgörande gränsdragning för studiens genomförande då det inte hade påverkat vad som ämnas undersökas. En av intervjupersonerna är föreståndare inom sin verksamhet och en medvetenhet om dennes påverkan på resultatet fanns. Den här intervjupersonen arbetar även som behandlingspedagog i direktkontakt med barn och unga, vilket ändå gjorde personen relevant i studien. Det främsta kriteriet i vår studie berörde de yrkesverksammas förutsättningar att beskriva sin relation till handlingsutrymmet.

5.5 Metodens tillförlitlighet

Studiens tillförlitlighet baserades på reliabilitets- och validitetskriteriernas alternativa strategier *tillförlitlighet* och *autenticitet* (Bryman 2018, s.467ff). Studien strävade efter att visa en trovärdighet genom användandet av en mängd citat där studiens resultat tydligt styrktes och konfirmerades, vilket Bryman pekar på som centralt för att öka tillförlitligheten (Ibid.). Lind (2014, s.132) förklarar att autencitet avser pålitlighet att kontrollera så att undersökningen belyser det som den ämnar rikta sig till. För att öka studiens autencitet hölls frågeställningarna centralt och de yrkesverksammas beskrivningar ämnade ge en rättvis bild.

Eftersom studien ägde rum under en pågående pandemi så genomfördes intervjuerna över zoom som är ett program för videosamtal. Enligt Ahrne och Svensson (2015, s.44) har intervjuer via telefon eller videosamtal tidigare främst använts i form av en tidsbesparing för de involverade och har därmed inte varit att föredra. Författarna förklarar att nackdelen med intervjuer på detta sätt är att de ofta blir mer formella och att det krävs mer förberedelser för att säkerställa att samtalet inte dör ut. Det hade varit fördelaktigt att genomföra intervjuerna på plats men gick inte i rådande situation till följd av Covid-19.

5.6 Bearbetning och analys

Intervjuerna var det underlag som i uppsatsen bearbetades och analyserades. Baserat på samtycke från de yrkesverksamma spelades intervjuerna in samt transkriberades. Eriksson-Zetterquist och Ahrne (2015 s.53) menar att transkriberingen, som utgör det empiriska materialet, bearbetas och analyseras genom att pendla fram och tillbaka mellan analysen och transkriberingen. Bearbetningen av ett kvalitativt material görs ofta genom tre steg; sortera, reducera och argumentera (Rennstam & Wästerfors 2015, s.220ff). Det empiriska materialet sorterades genom en grundad kodning. All information i intervjuerna var inte möjlig att inkludera i analysen, därav krävdes en sortering och reducering av materialet. I studien sorterades och reducerades det empiriska materialet utifrån frågeställningarna. I studien gjordes de första noteringarna kring tematisering av det empiriska materialet under intervjun. Den noggranna bearbetningen utvecklade analysen och utredde alternativa perspektiv och ingångar till analysen. I bearbetningen av materialet ingick det att läsa igenom materialet ett flertal gånger innan det färgkodades utifrån vad som ansågs relevant för att tydligt besvara frågeställningarna.

5.7 Etiska överväganden

I genomförandet av en studie är minimala risker för skada en av de forskningsetiska principer som både Bryman (2018, s.185) och Vetenskapsrådet (2002) menar är av vikt. Ett etiskt övervägande var att ungdomarna som bor på HVB inte utgjorde intervjupersoner. De bedömdes inte vara en grupp som vi säkert kunde säga leder minimal risk för skada genom att delta i studien. Ur ett etiskt perspektiv var det därför inte ett genomförbart alternativ. En säkerhet i att kontrollera forskningsetiken var det krav som fanns på institutioner att kontrollera deras pågående projekt (ibid.). Studien säkrades därav genom handledning och med kontinuerliga diskussioner kring etiska överväganden i utförandet.

I utformandet av studiens metod var de sju forskningsetiska kraven som Bryman (2018, s.170ff) presenterar av vikt. Studien baserades på ett skriftligt samtycke efter att intervjupersonen tagit del av all relevant information angående studien, för att uppfylla kraven på *samtycke* och *informationskravet* (ibid.). Enligt Eldén (2020, s.95f) innebär forskningsprocessen ett kontinuerligt samtycke och en möjlighet att uteslutas från studien genom hela processen. Inledningsvis gavs intervjupersonerna därför information kring

möjligheten att avbryta sin medverkan samt att välja att inte svara på en viss fråga. Genom att studien fokuserade på yrkesverksammas arbetserfarenheter så innebär detta en reducerad risk för att de personligen skulle lida skada (Bryman 2018, s.170ff). Deras identitet skyddades från exponering och det var endast deras yrkeserfarenheter som bedömdes relevanta för studien. Att studien riktades mot yrkesverksammas arbetserfarenhet istället för brukarens personliga erfarenheter var ett etiskt övervägande för att uppfylla det etiska kravet *inkränkning i privatlivet* (ibid.).

6. Resultat & analys

I detta avsnitt kommer resultatet från det insamlade materialet att presenteras och analyseras. Inledningsvis kommer intervjupersonerna presenteras och därefter delas resultatet upp utifrån de frågeställningar som ligger till grund för studien. Resultatet kommer att analyseras med hjälp av de tidigare presenterade teorierna samt utifrån den tidigare forskningen.

6.1 Intervjupersoner

De yrkesverksamma som deltagit i studien har intervjuats kring deras relation till handlingsutrymmet på sin arbetsplats. Alla intervjupersoner arbetar på hem för vård eller boende som riktar sig till barn och unga med olika typer av problematik. Nedan följer en kort presentation av intervjupersonerna. Deras namn har ersatts av fiktiva namn för att aidentifiera dem.

Ali har varit yrkesverksam i över 25 år och har i grunden en socionomutbildning. Han har arbetat på sitt nuvarande HVB under fyra års tid. Verksamheten riktar sig till tjejer och killar mellan 16–21 år med psykosocial problematik, kriminalitet, missbruk och neuropsykiatriska diagnoser.

Elsa är utbildad socialpedagog och arbetar tillsammans med *Ali* på ett HVB för unga tjejer och killar. *Elsa* har varit yrkesverksam inom sin verksamhet sedan augusti 2020 men har tidigare arbetat inom Särskilda ungdomshem och med hedersrelaterat våld.

Klara arbetar på ett HVB för pojkar mellan 11–15 år med sexuell beteendeproblematik. Hon har en socionomexamen i grunden och har även läst sociologi och sexologi. Under 1,5 år har

hon varit yrkesverksam på inom sitt HVB och har även tidigare erfarenhet av arbete inom HVB.

Eva arbetar tillsammans med Klara på ett HVB för pojkar med sexuell beteendeproblematik. Hon har vidareutbildat sig till socialpedagog senare i livet och har varit yrkesverksam inom sitt HVB sedan 2019.

Jenny är utbildad inom samhällsförändring, social hållbarhet och har en kandidat i sociologi. Verksamheten hon arbetar inom riktar sig till tjejer mellan 13–21 med självskadebeteende samt dåligt mående. På detta HVB har Jenny arbetat under ett års tid.

Ola har varit yrkesverksam i arbete med barn och unga sedan 2001 och har arbetat med att driva HVB under de senaste 12 åren. Jämfört med de andra intervjupersonerna så är Ola även föreståndare för ett hem. HVB riktar sig till killar mellan 14–18 år som har psykosocial problematik med begynnande missbruk och begynnande kriminalitet. Trots att Ola är föreståndare arbetar han lika mycket i direktkontakt med barn och unga som resterande anställda på HVB. Även Ola har en socionomutbildning i grunden.

6.2 Yrkesverksammas upplevelser av ramverk och handlingsutrymme

6.2.1 Ramverket

Den främsta riktlinjen som samtliga yrkesverksamma beskriver är att de arbetar utifrån att sätta barnen och de ungas behov först. De bekräftar därmed den lagstadgade rättigheten att barnets bästa ska vara avgörande i allt arbete med barn och unga (1:2 SoL). Många av de riktlinjer de yrkesverksamma behöver ta i beaktning menar dem grundar sig i barn och ungas rätt till stöd och skydd i form av hem eller vård enligt 6 kap 1§ SoL. Ramverket beskrivs inte bara vara lagar och regler utan även riktlinjer som sätts inom varje verksamhet. Alla yrkesverksamma beskriver att om man har åsikter kring de riktlinjer som finns inom verksamheten så kan detta lyftas i möten. De visar även en enad bild kring att de måste förhålla sig till riktlinjerna innan frågan lyfts för diskussion. En av intervjupersonerna förklarar detta enligt följande:

Ibland tycker jag saker som kanske inte övrig personal tycker, då måste jag anpassa mig efter beslutet som fattas även om jag tycker annorlunda. På mötet kan vi tycka. I miljö tycker man inte. Man bara kör. Det är bara så. Man måste göra som beslutet är fattat. (Ali)

Ali förklarar här att oavsett egna åsikter, ska de fattade besluten vara underlag för tillvägagångssätten inom verksamheten. Målen är att göra sitt bästa för varje ungdom, se och lyssna till dem samt vara lyhörd för att erbjuda det stöd och skydd som de behöver. Dessa mål utformas gemensamt i arbetsgruppen utifrån socialtjänstens krav. Socialstyrelsen (2020, s.91) förklarar att socialtjänsten har det övergripande ansvaret för att se till så att barn och ungas behov ligger till grund för en adekvat vård. På HVB kommer dessa behov i uttryck redan från början via vårdplanen. En av intervjupersonerna förklarar vårdplanens innebörd enligt följande:

Vårdplan är ett dokument som måste finnas, som är skrivet på ett visst sätt och alla ungdomar förstår inte en vårdplan. Man får liksom översätta vårdplanen och sen får man skriva en genomförandeplan. (Ola)

Majoriteten av de yrkesverksamma beskriver en problematik kring vårdplanens utformning. Även om de understryker vikten av vårdplanen som underlag till hur barn och ungas behov ska uppfyllas, så förklarar de också hur vårdplanen många gånger ser likadan ut. Några av de yrkesverksamma menar att det inte alltid finns någon individ bakom utan att det snarare uppfattas som att vårdplanen kopieras. En av intervjupersonerna förklarar situationen enligt följande:

Vi får vårdplanen från socialtjänsten och väldigt ofta är de ju exakt likadant utformade. Att här är behoven och tillgodose god hälsa tack! Och sen formar vi dessa behov individuellt i genomförandeplanen, inte alltid direkt med ungdomen men med terapeuten och kontaktpersonen och sen även beroende på utveckling och mognad, med ungdomen också. Vissa ungdomar tycker bara att det är jobbigt att höra genomförandeplanen. Men de ska i alla fall vara med på banan vad vi arbetar efter. Så vi arbetar utifrån vårdplanen men utvecklar det i genomförandeplanen. (Klara)

För att i direktkontakt med barnen och de unga kunna nå så goda resultat som möjligt, skrivs vårdplanen om till en genomförandeplan för varje individ. Vårdplanen uttrycks i enklare och tydligare ord i genomförandeplanen samt beskriver mer konkret hur behoven ska uppfyllas inom verksamheten. Att en vårdplan behöver finnas till som en del av ramverket är alla de yrkesverksamma överens om men på vilket sätt dess utformning bör se ut råder det delade

meningar om. Enligt 5 kap 1a § 1st SoF är huvudsaken med en vårdplan att beskriva de särskilda insatser som behövs. Följaktligen beskrivs att en vårdplan kan ha många olika syften men ska alltid sträva efter att underlätta tydlighet och kommunikation kring barnets eller den unges enskilda behov. Det lagstadgade arbetet kring en vårdplan bekräftas delvis av studiens resultat. De yrkesverksamma visar ett enat perspektiv kring att innehållet i vårdplanen anger särskilda insatser men de identifierar en brist i tydlighet anpassat till varje enskilds behov. Alla de yrkesverksamma beskriver att de bearbetar vårdplanen i en genomförandeplan och att denna sedan används som referensram i arbetet med barn och unga. De yrkesverksamma menar därav att ramverket definieras utifrån lagar, gruppens beslut inom verksamheten samt i enlighet med socialnämndens vårdplan.

6.2.2 Handlingsutrymme

De yrkesverksamma arbetar i direktkontakt med barn och unga på uppdrag av socialtjänsten. Utifrån Lipskys (2010, s.3ff) teori kan de ses som gräsrotsbyråkrater som utför insatser på delegation och att de regleras av byråkratin. De yrkesverksamma ombeds under intervjun att definiera sitt eget handlingsutrymme. I samförstånd beskriver de yrkesverksamma att de har ett stort handlingsutrymme. Följande citat visar hur en av de yrkesverksamma beskriver detta:

[...] vi har våra mål, riktlinjer och lagar som ska följas men att det är rätt flexibelt sinsemellan hur vi ska nå fram till målen. (Klara)

Klara uppfattar att hon har ett stort handlingsutrymme i arbetet mot de satta målen. De mål, riktlinjer och lagar som hon i arbetet har att förhålla sig till, ses inte som ett hinder i hur målen ska uppnås. Lipsky (2010, s.3ff) menar att många gräsrotsbyråkrater kan ses som representanter av byråkratin och att de slits mellan att uppfylla kraven som sätts på dem samtidigt som de besitter möjligheten att påverka de människor de möter. Klara och resterande yrkesverksamma beskriver att de arbetar utifrån de mål som finns för arbetet, vilket Lipsky poängterar. Dock beskriver ingen av de yrkesverksamma sig slitas mellan sina uppgifter i yrket och sina egna ambitioner gentemot barnet eller den unge. Ola anser likaså att det finns ett stort handlingsutrymme:

Men vi har ju ett starkt handlingsutrymme. Jag tänker såhär, ungdomar brukar vara ganska duktiga på att hitta hemmets handlingsutrymme. De brukar hitta vad som är hemmets regler också

vänder de det mot personalen så att de börjar styra hemmet genom att personalen måste följa vissa regler men det gör dom inte själva. [...] Rätt mycket ligger redan i strukturen eller i innehållet i hemmet som på ett sätt är fast. Men sen är det vi som är här som är handlingsutrymmet i det. Vad vi gör med det och hur vi kan nå fram till ungdomarna. (Ola)

Ola säger att det är de yrkesverksamma på HVB utgör handlingsutrymmet. Han menar att hur de använder sig av strukturen i boendet och hur de når fram till ungdomar utgör det utrymme som lämnats i uppdraget för utförandet. Ola beskriver även hur ungdomarna testat gränserna genom att identifiera de begränsningar som finns inom de yrkesverksammas handlingsutrymme. Ungdomarna antar att de inte är bundna av av reglerna på samma sätt som de vuxna på boendet är, vilket Ola menar är något som de tvingas att hantera. Ali bekräftar till viss del Olas syn på handlingsutrymmet men tillägger att socialtjänsten inkluderas i utformandet av handlingsutrymmet:

Det är vi själva som styr och gör det begränsat, jag mina kollegor, socialtjänsten tillsammans. Då måste jag respektera det. (Ali)

Ali beskriver att det är de yrkesverksamma tillsammans som skapar handlingsutrymmet. Både Ali och Olas syn på handlingsutrymmet skiljer sig från Lagerlöfs (2012, s.41) definition av handlingsutrymmet som beskriver att det är individuellt utformat och baserat på möjligheten att använda sig av sina resurser. Både Ali och Ola syftar till ett handlingsutrymme som utöver lagar och yttre reglering påverkas av de regler som arbetsgruppen skapar inom HVB. På det HVB som Ola är yrkesverksam, arbetar det endast en person åt gången. Detta är en aspekt som skiljer hans beskrivningar från övriga yrkesverksamma då arbetsgruppen inte inkluderas i samma utsträckning. Ali beskriver i större utsträckning att de begränsningar som finns i handlingsutrymmet utgörs av en respekt gentemot de beslut som tas inom gruppen. Han berättar under intervjun att den verksamhet han arbetar inom befinner sig mitt emellan ett öppet HVB och de restriktioner som finns på ett särskilt ungdomshem. Detta ser han påverka och begränsa handlingsutrymmet inom arbetsplatsen och stärker vikten av en tydlig gemensam struktur. Utifrån det presenterade materialet kan en distinktion göras mellan deras syn på handlingsutrymmet, vilket kan ha påverkats av både skillnaden i ramverket och i arbetsgruppen.

Gemensamt för alla de yrkesverksamma är att arbetsgruppen anses viktig i utformandet av handlingsutrymmet. Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) förklarar att den

yrkesverksamma socialarbetaren har en angiven position från organisationen som påverkar mötet med klienten. Även de traditioner och rutiner som finns på arbetsplatsen påverkar agerandet och handlingsutrymmet. Både personliga och organisatoriska faktorer spelar in i dessa sammanhang och är avgörande i hur socialarbetaren utnyttjar sitt handlingsutrymme (ibid). Ett flertal av de yrkesverksamma beskriver att det finns en stor möjlighet i att använda sitt handlingsutrymme till att utforma riktlinjerna gemensamt i arbetsgruppen. Genom att tänja på sitt handlingsutrymme för mycket i en arbetsgrupp, beskriver två av de yrkesverksamma hur detta kan leda till alltför olika ageranden och beslut kring ungdomarna. Samtliga yrkesverksamma beskriver att rutiner för barn och unga är av högsta betydelse samtidigt som hänsyn alltid ska tas till den enskilda i den specifika situationen.

Jenny skiljer sig främst från resterande yrkesverksamma i sin syn på handlingsutrymmet. Inledningsvis i intervjun förs en gemensam diskussion för att komma fram till vad som är karaktärsdragen för ett handlingsutrymme. Den gemensamma definitionen utgår från Järkestig Berggrens (2011, s.112f) beskrivning av möjligheten att göra överväganden inom det angivna ramverket. Jenny beskriver följaktligen sitt utrymme att påverka arbetet:

[...] man utgår ju från genomförandeplanen, handlingsplanen och dom som säger hur det ser ut. Sen att röra sig utanför det har jag ju inte så stort utrymme att göra eftersom det finns riktlinjer. Socialtjänsten ger ju uppdraget och sen kan vi bara röra oss inom de ramarna. (Jenny)

Jenny visar att handlingsutrymmet anses begränsat utifrån de mål som uppdraget av att ta emot barn och unga innebär. Under intervjun beskrivs ramarna närmre och Jenny utvecklar sitt resonemang kring handlingsutrymmet och menar att hon har ett stort utrymme inom ramarna, genom möjligheten att påverka deras liv. Hennes handlingsutrymme begränsas gentemot barnen och de unga i form av att hon saknar befogenhet att ta stora beslut om deras liv. Istället beskriver hon sin roll som stödjande och att hennes främsta uppgift är att se barnen och de unga där de befinner sig. Elsas definition av handlingsutrymmet är:

Jag skulle säga att man har ett ganska stort handlingsutrymme, sen är det viktigt att känna till ramverket runt omkring det men i den dagliga verksamheten så kräver det att vi som personal har ett ganska stort handlingsutrymme, det blir annars svårt att utföra sitt arbete. (Elsa)

Elsa uttrycker att arbetet som yrkesverksam på HVB kräver ett stort handlingsutrymme. Lipsky (2010, s.3ff) menar att samhällets krav på effektivisering och öppenhet skapar en

friktion i de resurser som finns att utnyttja inom handlingsutrymmet. Även Järkestig Berggren (2011, s.112f) menar att sociala reformer har ökat kraven på transparens, övervakning och en yttre påverkan kring de överväganden som beskrivs utgöra grunden för ett handlingsutrymme. Precis som Elsa uttrycker så menar Järkestig Berggren att ett stort handlingsutrymme är utgångspunkten för att kunna utföra det delegerade arbetet (ibid.). I motsägelse med Lipsky och Järkestig Berggren menar Severinsson (2010, s.11) att barn- och ungdomsvården inte alls har en stor insyn och yttre påverkan utan att det bedrivs bakom "stängda dörrar". Oavsett tidigare forskning så bekräftar studiens resultat att ett stort handlingsutrymme i många sammanhang är nödvändigt för att utföra ett så bra arbete som möjligt inom HVB.

6.3 Hur handlingsutrymmet tar sig i uttryck

6.3.1 Yrkesverksammas möjlighet att göra avvägningar

I det tidigare avsnittet presenteras de yrkesverksammas relation till handlingsutrymmet, vilket definieras genom att avgränsa det ramverk som de har att förhålla sig till. Alla de yrkesverksamma visar ett enat perspektiv av att de har ett stort handlingsutrymme inom de angivna ramarna. De beskriver sig sakna befogenheten att ta större beslut kring barnen och de ungas liv på det sätt som socialtjänsten kan, utan måste utgå från den vårdplan som utformats av socialtjänsten. Som gräsrotsbyråkrater arbetar de i direktkontakt med barn och unga för att implementera de beslut som tagits (Lipsky 2010, s.3ff). En av de intervjuade beskriver sitt handlingsutrymme inom ramen på det här sättet:

Jag styr hela tiden över mitt arbete men inom en viss bestämd ram. Då kan jag göra vad jag vill.
Själva innehållet till exempel i samtal med ungdomar, där bestämmer ingen annan än jag. (Ali)

Ali beskriver att han i samtal med ungdomen har stora möjligheter att styra sitt eget arbete, vilket även majoriteten av de andra yrkesverksamma instämmer med. Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) menar att den yrkesverksammas position från organisationen påverkar mötet med barnet eller den unge, eftersom den möter denne som både yrkesverksam och som medmänniska. Ali berättar även i intervjun att han i samtal med barn och unga måste vara tydlig med vilken roll som han bemöter den unge och vad gränserna för den rollen innefattar, vilket bekräftar författarnas påstående. Även om Ali väljer att vara tydlig gentemot

de barn och unga som han möter menar han att möjligheten att göra avvägningar i dessa situationer är stor. Jenny skiljer sig från resterande yrkesverksamma gällande handlingsutrymmet i samtal:

Men under tiden dom är placerade så kan man påverka i den mån det går med motiverande samtal.
(Jenny)

Utgångspunkten för Jenny är att arbeta utifrån metoden motiverande samtal och hon uttrycker även under intervjun att arbetet med ett lågaffektivt bemötande är centralt. Synen på handlingsutrymmet i samtal med barn och unga skiljer sig mellan Jenny och resterande yrkesverksamma. Hon instämmer kring att möjligheten att påverka barn och unga genom samtal är stor men är mer begränsad till de angivna metoderna. Ali beskriver i jämförelse med Jenny en friare roll i samtal med färre begränsningar. Jenny upplever sig inte vara begränsad i samtal men hon beskriver ett arbets sätt med tydligare metoder som utgångspunkt och ser inte samma möjlighet till avvägningar. Att utgå från metoder kan vara ett sätt att hitta en trygghet i arbetet men risken är att metoden i sig ses som lösningen (Ponnert 2013, s.47ff). Begränsningar i handlingsutrymmet i samtal med barn och unga kan därför ses både som en fördel eller som en nackdel beroende på den yrkesverksammas personliga resurser och professionella trygghet.

Enligt Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) har de yrkesverksamma den adekvata kompetens som krävs för att göra avvägningar inom handlingsutrymmet. Att göra avvägningar är därav en viktig del av yrken som innefattar ett handlingsutrymme. Inom arbete på HVB krävs enligt alla de yrkesverksamma att prioriteringar görs. Att prioritera kring sina arbetsuppgifter ses som avvägningar utifrån Svensson, Johnsson och Laanemets beskrivning. En av intervjupersonerna beskriver hur hon gör avvägningar inom arbetet som:

Risktänket kring ungdomen går ju alltid först. Det är prioriterat. Det ska inte hända något i huset. Journalföringen är ju något som alltid måste göras men den kan man ju vara lite flexibel i just när det görs. Vardagssysslorna kan man ju också vara lite flexibel i när just allt görs. Att se riskerna och förebygga dem är största prioritet. (Klara)

Klara beskriver hur ungdomen prioriteras inom verksamheten. Hon har inte möjligheten att exkludera arbetsuppgifter men kan vara flexibel kring när de görs. Detta exempel kan utifrån Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) förklaras som en avvägning där den unga i

fråga prioriteras utifrån den yrkesverksammas kompetens. Möjligheten att göra avvägningar menar flera av de yrkesverksamma beror på att ramverket inte är helt strikt då det går att tänja på gränserna om man kan styrka sitt motiv. På frågan om Elsa har blivit ifrågasatt för att ha klivit utanför handlingsutrymmet beskriver hon:

Ja men det enda som räcker är att jag har en anledning till att jag gjorde som jag gjorde och att jag kan motivera den. Jag skulle dock säga att man snarare blir ifrågasatt av en kollega för att den hade valt att göra på annat sätt eller så. (Elsa)

Hon ser inte handlingsutrymmet som något som begränsar henne utan som något som kan förändras utifrån olika situationer. Det förekommer att hon tänjer på sitt handlingsutrymme men med en bra anledning som går att motivera så blir hon inte ifrågasatt. Utgångspunkten i allt socialt arbete är barnets bästa (1:2 SoL) och agerande motiverat med detta kan ses som ett exempel på ett giltigt motiv. I intervjuerna framgår det att möjligheten att göra avvägningar även skiljer sig beroende på relationen mellan barnet eller den unge och den vuxna.

Relationen förklaras av de yrkesverksamma som en viktig del av deras arbete. Eva förklarar:

Asså man får känna av situationen lite för att vissa går man mer ihop med än andra. Jag går inte in i ett slagsmål där jag vet att ungdomen tycker jag är en pain in the ass för då kan jag åka på däng så det bara sjunger om det. Om jag har en bra allians med en ungdom, då kan jag ta den ungdomen och flytta på den så kan en annan personal ta den andra ungdomen som har bra allians med den. Det är lite så man får tänka och det får vara snabba steg, det är inte så att man kan stå där och tänka och undra hur ska jag göra nu och så vidare. (Eva)

Eva beskriver en situation där hennes handlingsutrymme påverkas av relationen. Under intervjun berättar hon även att hon inte får gå emellan två unga som är i slagsmål men menar att relationen till den unge påverkar om hon ändå väljer att ingripa. Avvägningar görs av yrkesverksamma på HVB, vilket ses som en möjlighet att utnyttja handlingsutrymmet.

6.3.2 Strukturen i hemmet

Ulrika Järkestig Berggren (2011, s.112ff) tydliggör efter en genomförd fallstudie att socialarbetarens handlingsutrymme har begränsats. Hon menar att det professionella karaktärsdraget att själv reglera arbetet inom professionen utmanas av de krav som ställs på transparens och kvalitet (ibid.). Alla yrkesverksamma beskriver att en av de viktigaste

arbetsuppgifterna är att hålla strukturen i hemmet, vilket begränsar deras möjlighet att själva påverka sitt arbete. Ola som både är föreståndare och behandlingsassistent förklarar:

Så det är jag som har lagt alla regler och liksom strukturen på hemmet. Min uppgift är också att få personalen att förstå strukturen på hemmet. Ibland är det lättare att få ungdomarna att förstå strukturen för de har den själva. [...] Det är väl när man inte kan vara här hela tiden som det blir en begränsning. Då måste man ha bra anställda kollegor som kan hjälpa till. Som är solidariska med verksamheten och följer de regler som jag har. Som inte underminerar verksamheten. (Ola)

Ola tyder på vikten av en fungerande struktur, vilket är ett gemensamt ansvar i arbetsgruppen. Ola som till skillnad från resterande intervjupersoner även är föreståndare för sitt HVB, ger oss sin bild av verkligheten. Han har ett större handlingsutrymme jämfört med resterande då han är den som inom sin verksamhet lägger grunden för strukturen. Stråvan efter att upprätthålla dessa regler och strukturer, exempelvis gällande middagstider och läggstider, är gemensam för alla de yrkesverksamma. Det grundläggande med strukturen menar dem handlar om att stå för en trygghet i hemmet. Ali förklarar strukturen enligt följande:

Vi har struktur i huset. Regler som alla måste hålla sig till. Reglerna i huset är heliga. Mycket enkla regler att inte lyssna på musik i miljö, prata i telefon i miljö, äta och titta på mobilen samtidigt, inte avvika. Rimliga regler faktiskt tycker jag. (Ali)

Ali menar att strukturen och reglerna utformar en begränsning i hur handlingsutrymmet kan användas. Möjligheten att tänja på gränserna och göra egna beslut blir begränsat av att det finns en tydlig struktur gällande hur arbetsgruppen ska fungera. Ali menar dock att denna begränsning är nödvändig, då ungdomarna mår bra av att ha en struktur och tydliga regler på boendet. Reglerna är som ett facit på hur personalen ska agera och bete sig i olika situationer samt avgör vad som är okej och inte okej på boendet. Att även sätta regler för småsaker som att inte lyssna på musik bland de andra ungdomarna, menar han är viktigt för strukturen i boendet och skapar en trygghet för barn och unga. Även Eva överensstämmer i Alis resonemang och menar att barn och unga mår bra av riktlinjer och att det är konsekvent. De båda förklarar att strukturen som begränsning är en förutsättning för att behandlingen faktiskt ska bli så bra som möjlig för barnet eller den unge. En av de yrkesverksamma talade aningen annorlunda om strukturen på boendet. Hon menar snarare att huvudfokus ska ligga på ungdomens dagsform än att strikt följa strukturen för boendet. Hon förklarar vad som för henne var viktigast i arbetet enligt följande:

Att få vardagen att funka där och göra vardagen så bra som möjligt för dem. [...] Det förändras med dagsformen och att man liksom utgår från varje ungdoms mående och vad de har för dagsform. Att man fokuserar på det sättet. (Jenny)

Jenny förklarar även under intervjun att en viss struktur behövs i vardagen men lägger större vikt på att allt ska göras med fokus på ungdomarnas dagsform. Jämfört med Jenny så menar Eva och Ali att reglerna i sin tur bidrar till ungdomarnas välmående, medan Jenny snarare anser måendet komma i första hand och att strukturer formas utifrån detta. Enligt Hejlskov Elvén et al. (2017, s.5ff) kan de barn och unga som är placerade inom HVB kräva en förändrad strategi för uppfostran så att de ska kunna anpassa sig efter de krav och förväntningar som finns från samhället. Den struktur som beskrivs vara viktig av de yrkesverksamma kan ses som ett sätt att nå en förändrad strategi för uppfostran.

6.3.3 Att kringgå begränsningar inom handlingsutrymmet

De yrkesverksamma beskriver olika sätt som handlingsutrymmet kan ta sig i uttryck. Ett av de sätten som alla tar upp, är möjligheten att kringgå de begränsningar som finns inom handlingsutrymmet. Enligt Svensson, Johnsson och Laanemets (2008, s.16) så finns det flera faktorer som formar handlingsutrymmet på en arbetsplats. Det kan vara de rutiner som finns på arbetsplatsen men likaså den personliga förmågan att utnyttja det befintliga handlingsutrymmet. Klara ser möjligheten att lägga fram förslag till socialtjänsten som ett sätt att använda sig av sitt handlingsutrymme. Hon säger:

Jag tänker utifrån utformning, att vi lägger förslag kring framtida behandling eller hur man ska gå vidare med ungdomen. Det är klart vi tar inga beslut men vi har möjlighet att lägga upp vad vi tror att ungdomen behöver och hur det ska tillgodoses i hemmet, när de ska komma vidare med vilken hjälp osv. Att kunna lägga fram tankar kring detta men också hur vi utformar behandlingen vad hittar på osv. Det är ju begränsat när socialtjänsten redan bestämt att såhär ska ni jobba. (Klara)

Klaras syn på relationen till socialtjänsten är att det finns möjlighet att påverka och ge förslag gällande frågor som går utanför hennes handlingsutrymme. Utrymmet för yrkesverksamma att lämna synpunkter till socialtjänsten stadgas i 5 kap 1d§ SoL. Det kan därav ses som en rättighet för yrkesverksamma. Flera av de yrkesverksamma menar dock att hur denna rättighet tillvaratas påverkas av relationen till socialtjänsten. Ola berättar att hur mycket han

kan påverka arbetet med ungdomen i förhållande till socialtjänsten påverkas av vilken socialsekreterare som ungdomen har tilldelats. Han säger:

Har man en socialsekreterare som har lite skinn på näsan och vågar fatta beslut. Säger man till så lyssnar de ganska ofta på vad man säger då. [...] Men om socialtjänsten inte skapar någon ram så blir det svårare för oss att etablera ramen. (Ola)

Den socialsekreterare som är tilldelad en ungdom har stor påverkan på de yrkesverksamma möjlighet att arbeta med barnet eller den unge, menar Ola. Han beskriver även att socialtjänsten har en viktig roll i att sätta ramen för arbetet på HVB. Socialtjänsten har en viktig roll som påverkar arbetet med barnet eller den unge under placeringen. Ett exempel som Ola ger kring hur socialtjänsten påverkar den ram han pekar på, är hur de arbetar med föräldrarna till barnet eller den unge. Ola uttrycker att barn och unga ibland tillåts ha kontakt med föräldrar trots att det inte gynnar deras utveckling. Att begränsa kontakten mellan barnet eller den unge och dess föräldrar är en fråga som de yrkesverksamma inom HVB saknar befogenheter att ta beslut kring. Att socialsekreteraren har "skinn på näsan" och kan ta beslut blir avgörande för det arbete som utförs på placeringarna. Utöver möjligheten att diskutera och lyfta olika frågor med socialsekreterare så uttrycker alla yrkesverksamma att begränsningar inom handlingsutrymmet kan kringgåas genom användandet av samtycke.

Handlingsutrymmet är ju att man kan skapa, tex den där lappen dom ska skriva på. Men skulle de säga att "nej vi vill inte följa den regeln", nej då kan de inte heller bo här för då har inte det här hemmet någon poäng. Det är väl något exempel på handlingsutrymme. (Ola)

Ola beskriver att handlingsutrymmet går att skapa genom användandet av samtycke för att kringgå begränsningar. Att barnen och de unga godkänner de villkor som anges som krav för att de ska kunna ta emot barnet eller den unge som placerad, är en förutsättning. Ingen av de andra yrkesverksamma uttrycker att barnet eller den unge behöver godkänna liknande krav för att de ska kunna ta emot dem. Ola beskriver även under intervjun att de exempelvis använder samtycke för att kunna samla in mobiltelefoner under nätterna. Han menar att det är något som egentligen inte är tillåtet enligt IVO men som är en förutsättning för att han ska kunna bedriva sin verksamhet. Olas agerande är ett sätt att uppnå det som Hejlskov Elvén (2017, s.7) beskriver som avgörande i arbete på HVB, att bidra till en miljö som främjar förändring och utveckling. Att använda samtycke för att kringgå begränsningar inom handlingsutrymmet är gemensamt för alla yrkesverksamma men beskrivs på olika sätt. I

följande citat beskriver en av de yrkesverksamma hur olika lagstiftningar och riktlinjer, påverkar möjligheten att agera:

Jag tänker att vi har ju ett helt annat lagutrymme än SiS men där vi faktiskt har samma klientel av ungdomar. Ex om vi säger att vi har en ungdom som håller på att avvika från oss, där jag vet att det finns en stor risk att denna ungdom knarkar ihjäl sig om hon går ifrån oss, som anställd på SiS där har du ju rätt att kvarhålla den personen, det har ju inte vi. Det jag får göra då är att genom samtal försöka motivera att stanna kvar hos oss, där går ju även föräldrabalken in som vårt lagrum så då kan jag ha rätt att inte hålla fast personen men jag kan ex skydda ungdomen om den skulle gett sig ut mitt på vägen. Jag tänker att det är viktigt att ha koll på vad jag har rätt att göra och inte. Men också att man ibland behöver kringgå vissa saker och ting men att det ska finnas en ordentlig anledning till att göra det liksom. (Elsa)

Elsa säger avslutningsvis att det är viktigt att veta sitt handlingsutrymme men vara beredd att kringgå det om det finns starka motiv. En gemensam punkt i alla intervjuer är att använda motiverande samtal för att tänja på gränserna i handlingsutrymmet. Majoriteten av de yrkesverksamma visar på en möjlighet att kliva utanför handlingsutrymmet om de har goda anledningar till det. Detta kommer vidare analyseras under kommande avsnitt i förhållande till rädslan för att göra fel.

Enligt Lipsky (2010, s.54ff) kan en klient som ansöker om frivillig vård i socialt arbete inte alltid anses frivillig då hen saknar alternativa tillvägagångssätt. Lipsky menar att denna ofrivillighet präglar relationen mellan gräsrotsbyråkrater och klienten. Socialtjänsten placerar barn och unga på HVB och i intervjuerna beskrivs detta inte vara något de kan påverka. Beslutet att ta emot ett barn eller en ung berör den vård och stöd de kan förväntas ge. Lipskys teori bekräftas därav i intervjuerna som en begränsning i form av ofrivillighet från klientens sida. En av de yrkesverksamma har däremot hittat en väg runt denna ofrivillighet:

Dels att de kommer på studiebesök och vi presenterar vad vi gör, vilka vi är och varför vi finns här. Sen tar vi aldrig emot någon som inte vill vara här, som inte vill ta emot det som vi erbjuder. Så tycker vi att det är bra om de åker på studiebesök någon annanstans så att de faktiskt väljer, annars är det inget val då flyttar de bara in någonstans. (Ola)

Ola bekräftar här Lipskys teori om ofrivilliga klienter. Genom att barn och unga ges ett alternativ så har de möjligheten att aktivt välja HVB, vilket i större utsträckning kan betraktas

som frivilligt. Ola beskriver även under intervjun att detta lägger grunden för relationen till barnet eller den unga eftersom det går att hänvisa till att den aktivt har valt att bo där.

6.4 Relationen mellan handlingsutrymmet och det praktiska arbetet

6.4.1 Handlingsutrymme i relation till erfarenhet

De yrkesverksamma i denna studie har olika yrkeserfarenheter, utbildningar och har varit yrkesverksamma under olika lång tid. Bland de yrkesverksamma förklaras relationen mellan handlingsutrymmet och det praktiska arbetet olika. Enligt Lagerlöf (2012, s.41f) påverkas handlingsutrymmet dels av den potential och de resurser som den yrkesverksamma har men också av möjligheten att utnyttja dessa. Även Socialstyrelsen (2020) betonar vikten av att yrkesverksammas sammantagna kompetens som inkluderar både erfarenhet och utbildning. Under intervjuerna visar de yrkesverksamma att de ser ett samband mellan hur handlingsutrymmet utnyttjas i förhållande till vilken erfarenhet den yrkesverksamma har. Klara beskriver:

Med mer erfarenhet tror jag det kommer mer trygghet i att våga ta mer plats och kunna töja på handlingsutrymmet. Är man ny är man nog försiktigare med detta så erfarenheten ger möjlighet att ta plats inom det handlingsutrymme som finns och se utanför boxen och testa sig fram. (Klara)

Klara förklarar att yrkeserfarenhet ökar möjligheten att utnyttja handlingsutrymmet. Erfarenhet kan utifrån studien därav vara en av de resurser som Lagerlöf (2012, s.41f) hänvisar till. När Klara beskriver erfarenhet som en faktor i relation till handlingsutrymmet förklarar hon att handlingsutrymmet inte ses som något statiskt utan att regleringen går att påverka. Därefter förklarar hon att möjligheterna inom den befintliga ramen blir mer synliga utifrån erfarenheten. För att kunna jämföra hur de yrkesverksamma agerar i situationer som ligger utanför handlingsutrymmet får de besvara samma fråga. Frågan berör hur de agerar i en situation där barn eller unga besitter ett otillåtet föremål, som exempelvis en kniv eller droger. Alla yrkesverksamma beskriver att de saknar befogenhet att ta något från barnet och den unges rum eller från dess hand. I de fall då barnen eller de unga ändå exempelvis förvarar ett otillåtet föremål, går det också att avläsa en gemensam ståndpunkt där motiverande samtal är första steget. Det som skiljer de yrkesverksamma åt är hur de hade valt att agera om samtal som metod inte räcker för att barnet eller den unge ska lämna in föremålet, vilket kan kopplas

till Lagerlöfs (2012, s.41f) resonemang om möjligheten att utnyttja sina resurser. Majoriteten av de yrkesverksamma hade valt att ingripa i en situation där barn och unga har en kniv eller annat farligt föremål. Ola är en av de yrkesverksamma som hade valt att agera och han hänvisar till rätten till nödvärn och ansvaret för att skydda övriga inom boendet. Även Elsa hade valt att ingripa vid förvarandet av otillåtna föremål och beskriver:

Jag tänker till exempel att om en ungdom förvarat droger på sitt rum, så har jag egentligen inte rätt att gå in och hämta dem och det kan ju vara riktigt frustrerande. Men jag tror att alla här hos oss hade gått in och tagit dem. Men man kan ju få stå till svars för det efteråt. Så det där är alltid en balansgång. (Elsa)

Elsa hade valt att hämta föremålet och hänvisar till att även resterande av de yrkesverksamma på hennes arbetsplats troligtvis hade gjort detsamma. Även detta tyder på ett handlingsutrymme vars gränser kan tänjas om den yrkesverksamma kan motivera sitt ställningstagande. Precis som Ola är hon tydlig i sitt ställningstagande och hade valt att agera trots riktlinjer. Ola är den som har längst erfarenhet av arbete inom HVB. Perspektivet han lyfter skiljer sig från övriga då han kan motivera sitt ställningstagande genom att beskriva utvecklingen av handlingsutrymmet över tid. Han säger:

Det är ju IVO som har vissa riktlinjer. Dom kan bedöma att man inte får gå in på en ungdoms rum. Och så kan de just ha knivar och droger inne på rummet men du får inte gå in där. [...] Där tror jag att pendeln går fram och tillbaka. Under någon period har man massa ensamkommande hem där någon blir mördad eller många människor begår kränkande handlingar. Så hemmen sköts inte som dom ska och så blir det att man måste dra åt reglerna och styra upp. Det ska va etiskt korrekt på alla möjliga sätt så går det för långt, det blir så etiskt korrekt så att folk dör. Så tänker man helt plötsligt att "nej men så kan vi inte ha det då dör ju ungdomarna", sen håller man på så. (Ola)

Olas erfarenhet av arbete inom HVB visar att han står tryggt i hur han agerar och tar inte lika mycket hänsyn till ramverket. Han har en större yrkeserfarenhet som måste tas i beaktning i förhållande till övriga yrkesverksamma, likaså har han en högre position som påverkar arbetet. Under tiden som yrkesverksam har han identifierat en pendel i hur riktlinjer stramas åt i en period och ett större handlingsutrymme ges till yrkesverksamma i en annan. Med hänsyn till denna pendel så avsätter han inte sina erfarenhetsbaserade kunskaper för att vara helt etiskt och regelmässigt korrekt. I jämförelse med några av de andra yrkesverksamma så visar både Ola och Klara att de vågar ta för sig i arbetet och inte är rädda för att tänja på

handlingsutrymmets gränser. Jenny skiljer sig från de andra yrkesverksamma och hade inte valt att agera på samma sätt. Hon beskriver att de använder samtycke för att samla in otillåtna föremål från ungdomarna.

Och det är ju också när det är ett öppet HVB så har vi inte behörighet, jag skulle aldrig kunna ta den från någons hand. Utan det handlar bara om att prata. Man skulle aldrig, det är samtycke som gäller. Men det brukar inte vara något problem för de vet, om det är något de vägrar lämna ifrån sig så får man bara fortsätta att motivera. (Jenny)

Jenny uttrycker inte att det brukar vara något problem med att få barnen och de unga att samla in otillåtna föremål. Jämfört med Ola och Klara står hon fast vid det regelverk som begränsar hennes arbete och hade därför inte valt att tänja på gränserna. Utifrån Ponnerts (2013, s.47ff) teori om osäkerhet finns det en risk för att yrkesverksamma betraktar metoder och regelverk som lösningar och tillämpar dessa utan hänsyn till helhetsbilden. Ramverket begränsar handlingsutrymme i fråga om att inhämta ett otillåtet föremål från ett barn eller en ung. Det är regelmässigt felaktigt men utifrån en helhetsbild förklarar de yrkesverksamma som väljer att ingripa, att det kan vara nödvändigt. Det presenterade materialet visar att erfarenhet kan vara bidragande till möjligheten att se helhetsbilden och göra avvägningar i arbetet genom att tänja på handlingsutrymmet. Även Ali som har en längre yrkeserfarenhet visar på en stor tillit till det regelverk som han har att förhålla sig till.

Men t.ex om man tar in droger till HVB:t så är det mycket hårda regler. Man får inte avvika, ta in droger, förstöra för de andra ungdomarna osv där är det massa regler som ofta landar i reflektionstid och kan till och med leda till att vi avskriver en ungdom. (Ali)

Ali beskriver inte hur han hade agerat i en situation där barn och unga inte följt de anvisningar de givits utan beskriver istället de konsekvenser till en sådan situation. Ali beskriver det HVB han arbetar inom som varken ett särskilt ungdomshem eller ett öppet HVB. Det förklaras som något där emellan som är i behov av en tydlig struktur och reglering framför barnen och de unga. Möjligheten att göra avvägningar inom handlingsutrymmet beskriver Ali som låg i miljön med barn och unga men större i de diskussionsforum som finns för deras arbetsgrupp. Ponnert (2013, s.51) förklarar detta som en "ängslighetskultur" som innebär att en ökad specialisering inom socialt arbete påverkar möjligheten att ta beslut då expertutlåtanden inväntas. Det går även att förstå utifrån Hejlskov Elvén et al. (2017, s.5ff) som menar att vuxna på HVB arbetar i en "uppförsbacke" där de unga saknar tillit till vuxna.

Författarna menar att de unga kan placeras på HVB för att vanliga uppfostringsstrategier inte räcker till och det krävs därför yrkesverksamma med en kompetens för att kunna hantera utmanande situationer (ibid.). Om Alis situation istället förstås utifrån Hejlskov Elvén et al. kan de yrkesverksammas agerande som grupp ses som ett sätt att hantera de utmaningar som barnen och de unga för med sig, istället för att ses som en ängslighetskultur inom arbetsgruppen.

Alla de yrkesverksamma uttrycker att erfarenhet är avgörande i arbete på HVB. De lägger olika vikt vid personlig erfarenhet, utbildning och yrkeserfarenhet. Eva lyfter även personlig lämplighet som viktigt i arbete med specifika målgrupper och menar att en ung tjej inte alltid är lämplig för arbete med unga pojkar med sexualproblematik. Alla yrkesverksamma uppmärksammar även en positiv bild av att de anställda har olika utbildningar och menar att det skapar en bredd i kompetensen inom arbetsgruppen. Utifrån det presenterade resultatet så är inte erfarenhet i form av hur lång tid någon har varit yrkesverksam det enda som påverkar, utan även möjligheten att använda sina personliga resurser (Lagerlöf 2012, s.41f). Vissa av de yrkesverksamma beskriver sig vara mer bundna av metoder och ramverket medan övriga ser ett större handlingsutrymme utan begränsningar. Detta kan bero på förmågan att våga tänja på handlingsutrymmet och hur man hanterat osäkerhet i arbetet.

6.4.2 Rädslan att göra fel och våga tänja på handlingsutrymmet

Lina Ponnert (2013, s.44) förklarar begreppet osäkerhet som något vanligt förekommande i socialt arbete, då arbete med människor alltid innebär en viss oförutsägbarhet. Hon menar att denna tvekan eller obestämthet både kan ses som ett uttryck för professionalitet genom att förhålla sig reflekterande kring kunskapsläget men även som en osäkerhet grundad i okunskap som kan vara hindrande i den professionella bedömningen. Att inte våga göra självständiga bedömningar och våga agera kan göra så att en helhetssyn av situationen missas och att en osäkerhet kring den egna yrkesrollen träder fram, vilket kan innebära en begränsning i arbetet (Ponnert 2013, s.51). Under flera av intervjuerna kommer den här osäkerheten fram i tal om rädslan att göra fel eller att själv våga tänja på handlingsutrymmet. Ali säger under intervjun att man inte alltid ska lyssna på chefen utan att det är viktigt att nyttja handlingsutrymmet till att ta egna beslut. Han understryker även vikten av relationen och engagemanget till ungdomen men menar att relationen inte spelar någon roll om den inte

används och kommer till nytta i arbetet. Med en bra relation som grund går det att tänja på handlingsutrymmets gränser menar Ali. Att använda och dra nytta av handlingsutrymmet menar även Eva är nödvändigt. Hon berättar:

Jag är van att jobba självständigt. Jag är lösningsfokuserad så innan jag ringer chefen så försöker jag själv. Det ska gå väldigt långt innan jag faktiskt kontaktar denne. Detta är ju dock väldigt individuellt för när någon är väldigt osäker så är det ju faktiskt bättre att kontakta chefen. Det är ju de som kommer till mig och säger att de inte vet vad de ska göra med denne ungdomen för han dissas mig totalt och då kanske det inte är läge att denna personen är med den ungdomen utan att vi då byter. När det rör ungdomarna och huset så har vi faktiskt ganska så fria tyglar i personalgruppen. (Eva)

Eva förklarar hur hon själv finner en trygghet i att vara medveten kring osäkerheten och dess betydelse för att kunna använda sitt handlingsutrymme. Hon förklarar också vikten av att ta hjälp när man känner sig osäker. Eva bekräftar Ponnerts (2013, s.42) förklaring kring osäkerhet som ett uttryck för professionalitet genom att förhålla sig reflekterande kring kunskapsläget. För andra yrkesverksamma som känner sig osäkra kan osäkerheten snarare vara grundad i okunskap som kan hindra den professionella bedömningen. Förmågan att kunna känna osäkerheten och agera trots den är avgörande i hur handlingsutrymmet kan användas i arbete med barn och unga. En osäkerhet riktad till att inte själv ha huvudansvaret kan ses som problematiskt då den yrkesverksamma inte alltid litar på sin kompetens till fullo (ibid.). Majoriteten av de yrkesverksamma beskriver inte en rädsla för att ha ansvar utan beskriver snarare en rädsla för att göra fel. De beskriver även att det ibland är nödvändigt att trotsa rädslan att tänja på handlingsutrymmets gränser för barnen och de ungas bästa. Elsa beskriver en situation där hon tänjer på handlingsutrymmet för barnet eller den unges bästa:

Jag tänker till exempel att vi har en avvikning av en ungdom där jag kanske går efter ungdomen, försöker motivera denne att komma tillbaka. Egentligen säger våra riktlinjer att vi inte ska följa efter men det kanske jag väljer att göra med en viss ungdom i en viss situation som jag har en viss relation till. Där någonstans skulle jag inte bli ifrågasatt av min chef fast jag kanske gått utanför handlingsutrymmet egentligen så där kommer handlingsutrymmet in som en möjlighet. (Elsa)

Elsa förklarar relationen till ungdomen vara avgörande för att våga trotsa rädslan att göra fel och tänja på handlingsutrymmet. Hon menar att dessa ageranden som går utanför riktlinjerna är situationsanpassade samt anpassade efter det specifika barnet eller den unge. Att kringgå ramverket och riktlinjer kan vara viktigt för situationen, exempelvis genom motiverande

samtal. Elsa förklarar hur en situation kan förekomma då en riktlinje talar emot ett sätt agera, som hon i den specifika situationen ser förbi. Detta kan enligt Ponnert (2013, s.47ff) ses som en förmåga att känna en osäkerhet men att agera trots den. Här avgjorde situationen och relationen till barnet eller den unge att ett motiverande samtal skulle bidra till en lösning. Hon menar i sin tur att i liknande sammanhang där hon kan motivera sitt agerande och valet att se förbi riktlinjer så skulle hon inte bli ifrågasatt av chefen. I dessa fall kommer handlingsutrymmet in som en möjlighet men det avgörande är om den yrkesverksamma vågar trotsa rädslan att göra fel. Även Ola trycker på vikten av att våga i arbete med barn och unga:

Våga försvara klienter. Det är inte så lätt när man är ett privat företag som bygger på att socialtjänsten vill placera ungdomar här. Ibland så är man lite för rädd för att faktiskt säga ifrån.

(Ola)

Ola som föreståndare noterar också en osäkerhet i fråga kring att tänja på handlingsutrymmet och gällande att göra fel. Han menar att det i dessa lägen gäller att använda sig av och faktiskt våga utnyttja det personliga handlingsutrymmet för att få sin sak att gå igenom. Ola förklarar att rädslan att säga ifrån är vanligt förekommande men att detta inte går att undkomma så länge en förändring inte sker. Enligt Lipsky (2010, s.54ff) har gräsrotsbyråkrater sällan något att förlora på att inte kunna tillgodose klientens behov. Ola menar dock att gräsrotsbyråkrater bör försvara klienter och kämpa för dem men att det finns något att förlora när man driver ett privat företag. Trots detta beskriver han vikten av att känna till sitt ramverk, våga använda sig av sitt handlingsutrymme samt våga testa att tänja på gränserna. Det här ses som förutsättningar för att implementera sitt handlingsutrymme så mycket som möjligt i arbete på HVB.

7. Sammanfattning och avslutande diskussion

Syftet med studien var att finna dynamiken mellan yrkesverksammas handlingsutrymme samt hur det kommer till uttryck i arbetet med barn och unga. De yrkesverksammas relation till handlingsutrymmet undersöktes genom tre frågeställningar: *Hur upplever yrkesverksamma handlingsutrymmet och ramverket på arbetsplatsen? Vilka möjligheter och begränsningar utgör handlingsutrymmet i arbete med barn och unga?* samt *Vad påverkar hur handlingsutrymmet används i det praktiska arbetet?* Resultatet som har presenterats och

analyserats i vårt tidigare avsnitt kommer härnäst att sammanfattas och sammankopplas med svaren på våra frågeställningar.

Studiens första frågeställning berör hur de yrkesverksamma beskriver handlingsutrymmet och ramverket på arbetsplatsen. De yrkesverksamma gavs i studien utrymme att definiera det ramverk som de har att förhålla sig till på sin arbetsplats. De förklarar att de lagar och riktlinjer som finns för arbete på HVB är nödvändiga. De yrkesverksamma beskriver att det finns utrymme att föra diskussion kring arbetsrelaterade frågor i arbetsgruppen men att de beslut som fattas ska utgöra underlaget för tillvägagångssättet inom verksamheten. I miljö med ungdomar agerar de som grupp gemensamt oavsett om de har olika åsikter. Målen som de yrkesverksamma arbetar för inom HVB är att utgå från vad som är det bästa för varje barn eller ung, att se dem och lyssna på dem. De har även ansvaret att bistå med det stöd och skydd som de behöver. Ramverket beskrivs inte bara vara de lagar och riktlinjer som finns inom socialt arbete utan även de förhållningssätt som bestäms inom arbetsgruppen. Därför beskrivs även att handlingsutrymmet definieras och begränsas inom gruppen av yrkesverksamma på varje HVB. De yrkesverksamma är eniga kring att de har ett stort handlingsutrymme i arbetet mot de satta målen och i samtal med barn och unga. Att arbeta utifrån mål och riktlinjer beskrivs inte enbart vara ett hinder i arbetet utan handlingsutrymmet är i stor utsträckning tillräckligt för att kunna utföra arbetet. Handlingsutrymmet definieras av en yrkesverksam som den arbetsgrupp som finns inom HVB. Den yrkesverksamma syftar till att hur de använder sig av strukturen i boendet och hur de når fram till ungdomar utgör det utrymme som lämnats i uppdraget för utförandet.

Studiens andra frågeställning berör vilka möjligheter och begränsningar som handlingsutrymmet utgör i arbete med barn och unga. Samtliga intervjupersoner visar en enad bild kring att faktiskt kunna använda sig av handlingsutrymmet när det kommer till möjligheten att göra avvägningar. De anser denna möjlighet vara stor i användandet av handlingsutrymmet inom de angivna ramarna samtidigt som de menar att de saknar befogenheter att ta större beslut kring barnen och de unga på det sätt socialtjänsten kan. Handlingsutrymmet kommer i uttryck i samtal med ungdomarna samt gällande hur arbetsuppgifter ska prioriteras. De pekar gemensamt på att barnen och de unga alltid ska gå först och att övriga arbetsuppgifter kommer därefter. Handlingsutrymmet utgör dock inte enbart möjligheter i arbete med barn och unga, utan sätter även gränser. De yrkesverksamma menar att strukturen inom verksamheten är högst betydelsefull men att denna även är en

begränsning. Det grundläggande handlar om att som yrkesverksam stå för en trygghet i strukturen på hemmet. Strukturen och reglerna i sig utformar en begränsning i hur handlingsutrymmet kan användas men denna begränsning visar sig vara nödvändig, då ungdomarna mår bra av att ha en struktur och tydliga regler på boendet. Ett flertal av de yrkesverksamma förklarar även att arbetsgruppen skapar strukturen i boendet tillsammans och att huruvida de arbetar som grupp eller inte påverkar om handlingsutrymmet begränsas eller utgör en möjlighet i arbetet.

Den sista frågeställning behandlar relationen mellan handlingsutrymmet och det praktiska arbetet och hur yrkesverksamma använder sig av handlingsutrymmet i arbetet. Det presenterade resultatet visar att erfarenhet påverkar den yrkesverksammas möjlighet att exploatera de resurser och den potential som varje yrkesverksam bär med sig. Studien visar att både livserfarenhet, yrkeserfarenhet och utbildning påverkar användandet av handlingsutrymmet. Med erfarenhet kommer en trygghet i att våga ta plats i arbetet samt resulterar i att fler möjligheter inom handlingsutrymmet träder fram. Tryggheten resulterar i en minskad rädsla för att göra fel samt en förmåga att agera trots osäkerhet. De yrkesverksamma beskriver att det är viktigt att känna sitt handlingsutrymme och att våga utnyttja det. Att våga tänja på gränserna utan att vara rädd för att göra fel är förutsättningar för att implementera handlingsutrymmet i så stor utsträckning som möjligt i arbete på HVB. Erfarenheten som de yrkesverksamma bär med sig påverkar självständigheten och självförtroendet i arbetet. Vid konfrontationer eller när barn och unga förvarar otillåtna föremål beskrivs gränserna i handlingsutrymmet vara något som betraktas sekundärt, då en helhetsbild måste vara utgångspunkten i val av agerande. Om ett agerande betraktas som nödvändigt och går att motivera så utgörs ingen begränsning. Det krävs dock en yrkesverksam som vågar använda sig av denna möjlighet att agera trots osäkerhet eller rädsla för att göra fel.

Kunskapsläget som ligger till grund för studien visar att handlingsutrymme är en förutsättning för att kunna implementera socialpolitiken. Därav förvånade studiens resultat oss då de yrkesverksamma ser färre möjligheter med handlingsutrymmet än vad vi ursprungligen förväntade oss. De yrkesverksamma anser sig ha ett stort handlingsutrymme inom ramverkets gränser. Begreppet handlingsutrymme är problematiskt att definiera då det berör de yrkesverksammas egna upplevelser och kunskaper samt kan definieras olika. Att utveckla den befintliga kunskapen inom området ses som viktigt för att möjliggöra för

yrkesverksamma inom HVB att använda sitt handlingsutrymme i så stor utsträckning som möjligt. Som en av de yrkesverksamma beskriver så finns det en pendel i socialt arbete där yrkesverksamma i vissa perioder har ett större handlingsutrymme och i andra ett mindre. Denna studie bör utifrån det resonemanget förstås utifrån när i pendeln den har genomförts. Det hade vidare varit intressant att forska om hur den rådande tidsperioden påverkar handlingsutrymmet och arbetet för de yrkesverksamma.

8. Referenslista

Akademikerförbundet SSR (2015) "Etik i socialt arbete – Etisk kod för socialarbetare"
<https://lup.lub.lu.se/lup/download?func=downloadFile&recordId=8907387&fileId=8907395> Hämtad: 2021-05-03

Bryman, Alan (2018) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Eldén, Sara (2020) *Forskningsetiken: Vägval i samhällsvetenskapliga studier*. Lund: Studentlitteratur

Eriksson-Zetterquist, Ulla & Göran Ahrne (2015) Intervjuer. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Hejlskov Elvén, Bo, Gunilla Nötesjö, Carina Moen, Erik Rova, Anton Sjögren (2017) *Beteendeproblem. Inom HVB- och ungdomsvård*. Stockholm: Natur & Kultur

Inspektionen för vård och omsorg (2019) Hem för vård och boenden (HVB) (SoL)
<https://www.ivo.se/tillstand/sol-och-lss-tillstand/hem-for-var-d-eller-boende-hvb/> Hämtad: 2021-03-16

Järkestig Berggren, Ulrika (2011) *Framväxten av ett nytt yrke och dess påverkan på professionellas handlingsutrymme*. Arbetsmarknad & Arbetsliv, årg 17, nr 4, vintern 2011

Lagerlöf, Hélène (2012) *Samhällsvård och välfärdsresurser. En studie av skolgång, fritid och kamratrelationer bland unga i familjehem och institutioner*. Doktorsavhandling. Stockholm: Institutionen för socialt arbete

Lind, Rolf (2014) *Vidga vetandet*. Lund: Studentlitteratur

Lipsky, Michael (2010) *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public services*. New York: Russell Sage Foundation

Ponnert, Lina (2013) Osäkerhet – ett nödvändigt uttryck för professionalitet eller ett tecken på okunskap? I: Linde, Stig & Kerstin Svensson (red.) *Förändringens entreprenörer och tröghetens agenter*. Stockholm: Liber

Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015) Att analysera kvalitativt material. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Severinsson, Susanne (2010) *Unga i normalitetens gränsland: Undervisning och behandling i undervisningsgrupper och hem för vård eller boende*. Avhandling. Linköpings Universitet: Institutionen för samhälls- och välfärdsstudier

SFS 1990:01. *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga*. Socialdepartementet

SFS 2001:453. *Socialtjänstlag*. Socialdepartementet.

SFS 2001:937 *Socialtjänstförordningen*. Socialdepartementet.

SFS 2018:1197. *Lag om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter*. Socialdepartementet

Socialstyrelsen (2018) *Kompetens för arbete på HVB för barn och unga*

Socialstyrelsen (2019a) *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2018*

Socialstyrelsen (2019b) *Barn och unga i hem för vård eller boende*

<https://www.socialstyrelsen.se/stod-i-arbetet/barn-och-unga/barn-och-unga-i-socialtjansten/placerade-barn-och-unga/hvb/> Hämtat: 2021-04-12

Socialstyrelsen (2020) *Placerade barn och unga*.

Svensson, Kerstin, Eva Johnsson & Leili Laanemets (2008) *Handlingsutrymme: Utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Natur & Kultur

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2015) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Göran Ahrne & Peter Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Bilagor

Bilaga 1: Informationsbrev

Informationsbrev

Hej!

Vi heter Emma Henriksson och Amanda Håkansson och är två socionomstudenter på Lunds universitet. Vi håller på att skriva en kandidatuppsats om handlingsutrymmet inom hem för vård och boende med inriktning på ungdomar. Syftet med vår studie är att undersöka dynamiken mellan ramverket och det arbete som utförs i direkt kontakt med ungdomarna. I studien kommer intervjupersonerna ges utrymme att definiera och beskriva relationen till handlingsutrymmet samt hur de upplever ledningen styra och forma arbetet med klienterna. Vidare kommer det undersökas hur handlingsutrymmet ger möjligheter och begränsningar i arbetet med ungdomarna samt på vilket sätt. Med detta i fokus anser vi att det skulle vara lämpligt att intervjua dig som arbetar i direkt kontakt med ungdomar på HVB-hem.

Studien omfattar sex intervjuer med behandlingspedagoger/dylikt. Intervjuerna är semistrukturerade och syftar till att intervjupersonerna får berätta sina egna upplevelser. Tanken är att intervjuerna sker individuellt i videosamtal och förväntas pågå under ungefär 40 minuter. Intervjuerna är frivilliga och samtycke ligger till grund för dem. Dessa intervjuer kommer enbart användas i forskningssyfte där intervjupersonerna även kommer oidentifieras. Svaren vi får kommer att analyseras och presenteras i vår resultatdel. När uppsatsen är klar är ni välkomna att ta del av den om så önskas.

Om du som enhetschef/föreståndare kan erbjuda intervjuer med två till tre av dina behandlingspedagoger är du välkommen att höra av dig!

Vi skulle uppskatta ert deltagande väldigt mycket och planerar tid utifrån hur det passar er verksamhet.

Tack på förhand!

Bilaga 2: Samtyckesblankett

Samtyckesblankett

Härmed bekräftar jag att jag både skriftligt och muntligt fått information gällande syftet med studien, att den genomförs baserat på samtycke och endast används i forskningssyfte. Jag är medveten om att jag när som helst kan avbryta mitt deltagande utan anledning. Studien kommer även att avidentifiera intervjupersonerna och allt sker frivilligt.

Genom underskrift samtycker jag till mitt deltagande i studien:

Datum

Underskrift

Namnförtydligande

Om du önskar ta del av uppsatsen efter den är genomförd kan du fylla i din email nedan.

E-mail: _____

Bilaga 3: Intervjuguide / Checklista

Tema: Personlig information och verksamheten

- Berätta lite om dig själv som yrkesperson:
 - Vad har du för utbildning?
 - Hur länge har du varit yrkesverksam?
 - Hur länge har du arbetat här?
- Berätta kortfattat om den verksamhet du jobbar inom, exempelvis riktning såsom ålder, kön, privat/offentlig
 - Hur ser en vanlig dag ut? Vardag/helg?
- Hur benämner ni din yrkesroll? Vad kallar ungdomarna dig?
- Hur benämner ni ungdomarna? Syftet med att ni kallar dem så?
- Vilka är målen/riktlinjerna för verksamheten?
 - Hur arbetar ni med dessa?
 - Vem har utformat dem? Gemensamt och/eller individuellt?
- Vilka är dina personliga mål inom verksamheten?
- Vilka arbetsuppgifter måste du göra?
 - Hur prioriterar du inom arbetet?
 - Vad har du för möjlighet att förändra eller påverka arbetsuppgifterna?
- Vilka metoder arbetar ni utifrån inom HVB?
 - Har ni någon mall eller ett typiskt sätt att arbeta?
 - Är detta något gemensamt eller ett individuellt beslut?
 - Hur fungerar arbetet med dessa?
- Beskriv gången av att ta emot en ungdom:
 - Vad är det första ni gör och pratar om?
 - När behöver du arbeta annorlunda?
- Hur arbetar du med relationer mellan dig och ungdomarna?
 - Varför är det viktigt för dig?
 - Hur gör du om du inte lyckas skapa en relation?

Tema: Handlingsutrymme kontra det faktiska arbetet. Möjligheter och begränsningar.

- Hur skulle du definiera ditt handlingsutrymme?
- Vilka riktlinjer har du att förhålla dig till? Ex: Vårdplan, Lagar etc

- Vilka är dominanta? Vilka behöver du ta mest hänsyn till?
- Vad och vem styr och formar ditt handlingsutrymme?
- Hur stor möjlighet har du att styra över ditt eget arbete? Ge exempel. Varför?
- Hur använder du dig av handlingsutrymmet i arbetet?
 - Ge exempel på situationer då handlingsutrymmet utgör en möjlighet.
 - Ge exempel på situationer då handlingsutrymmet utgör en begränsning.
- Hur tillgodoses ungdomarnas behov av verksamheten? Hur uppfylls vårdplanen?
 - Hur tillgodoser DU behoven? Vad är din del?
 - Du finns inte här dygnet runt. Hur försäkrar du dig om att de processer du startar fångas upp när du går hem?
- Vad begränsar ditt arbete?
- Hur sätter du som behandlingspedagog din personliga prägel på arbetsplatsen?
 - Vad bidrar du med?
- Vad finns det för förväntningar på dig som behandlingspedagog?
 - Från ledningen, arbetsgruppen och ungdomar.
- Har du varit med om något dilemma där riktlinjerna och ramverket krockat med ditt sätt att arbeta, som lett till att du stått i svåra val? Berätta!
 - Hur påverkas du av ledningen i dessa situationer?
 - Hanterar du situationerna själv eller gemensamt?
- Vad har du för stöd i arbetet och hur kan du utläsa det i form av riktlinjer?
- Vad för kompetens anser du vara betydelsefull för att kunna tillgodose ungdomarnas behov? Vad finns/saknas på arbetsplatsen idag?

Avslutande frågor

- Om du hade fått möjligheten att utforma riktlinjerna och arbetet exakt som du vill, vad hade du gjort annorlunda och vad hade du tagit efter? Hur hade det förändrat arbetet?
- Vad har du för tips till oss framtida socialarbetare hur vi ska förhålla oss till handlingsutrymmet på en arbetsplats?
- Vad tycker du är viktigast att föra fram med denna intervju?
- Är det okej för er att vi hör av oss med kompletterande frågor om så skulle behövas?